

TVERRSAM BAND

Rapport fra

**Arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergrepene spørsmål
innenfor bibliotek, arkiv og museum**

MARS 2001

*Da ble jeg frodig
og fikk meg kunnskap,
vokste og trivdes vel:
av ord søkte ord
meg ord på ny,
av verk søkte verk
meg verk på ny*

(Håvamål strofe 141)

Innhold

1	ARBEIDSGRUPPENS OPPNEVNING OG MANDAT	4
1.1	BAKGRUNN OG OPPNEVNING	4
1.2	SAMMENSETNING.....	4
1.3	MANDAT.....	5
1.4	ARBEIDSGRUPPENS ARBEID	5
2	ANBEFALINGER	6
3	TOLKNING AV MANDATET, RAPPORTENS STRUKTUR OG KORT BEGREPSAVKLARING ..	14
3.1	TOLKNING AV MANDATET	14
3.2	RAPPORTENS STRUKTUR.....	15
3.3	KORT BEGREPSAVKLARING	16
4	ENKELTE OVERORDNEDE PROBLEMSTILLINGER	16
4.1	LIKHETER OG ULIKHETER	16
4.1.1	<i>Kortfattet beskrivelse av enkeltsektorene</i>	18
4.2	DELT DEPARTEMENTSANSVAR.....	20
4.3	SAMARBEID OG UTVIKLING INNEN ABM-SEKTOREN	21
4.4	ABM-SEKTOREN OG FORSKNINGEN.....	22
4.5	FELLES BEHOV FOR KOMPETANSEUTVIKLING, UTDANNING OG FORSKNING.....	22
4.6	STANDARDISERING.....	23
4.7	DIGITALISERING OG SIKRING	25
4.8	KONSERVERING OG RESTAURERING AV PAPIR- OG FOTOMATERIALE	27
4.9	SAMLOKALISERING AV ARKIV-, BIBLIOTEK- OG MUSEUMSFUNKSJONER.....	28
5	KULTURNETT NORGE	29
6	DIGITALISERING AV ARKIV OG SAMLINGER	32
6.0	DIGITALT BIBLIOTEK	32
6.1	DIGITALISERING AV ARKIVMATERIALE.....	32
6.1.1	<i>Digitalarkivet og Registreringsentral for historiske data (RHD)</i>	33
6.1.2	<i>Digitalpensjonatet</i>	33
6.1.3	<i>Organisering og koordinering av arbeidet med arkivdigitalisering</i>	33
6.1.4	<i>Forholdet mellom Digitalarkivet og RHD</i>	34
6.2	DIGITALISERING AV BIBLIOTEKSAMLINGER.....	35
6.2.1	<i>Tilgang til digitale tidsskrift og digitale informasjonsdatabaser</i>	35
6.2.2	<i>Sårbart materiale</i>	36
6.2.3	<i>Eksempel på digitalisert fulltekstbibliotek</i>	37
6.2.4	<i>Infrastruktur og det digitale biblioteket</i>	38
6.2.5	<i>Særmerknad fra medlemmet Berge: Elektronisk Fagbibliotek (ELF)</i>	39
6.3	DIGITALISERING AV MUSEUMSSAMLINGENE.....	40
6.3.0	<i>Innledning</i>	40
6.3.1	<i>Universitetsmuseene</i>	40
6.3.2	<i>De øvrige kunst- og kulturhistoriske museene</i>	41
6.3.3	<i>Anbefalinger</i>	42
6.3.4	<i>Eksempler på formidling av digitaliserte samlinger og arkiv</i>	43
6.4	DIGITALISERING OG HÅNDTERING AV DIGITALE FOTOSAMLINGER.....	44
7	BEVARING OG FORMIDLING AV FOTOGRAFIER	45

7.1	ET FELLESOMRÅDE FOR ARKIV, BIBLIOTEK OG MUSEER	45
7.2	ORGANISERING AV FOTOBEBVARINGSARBEIDET I NORGE	45
7.2.1	<i>Kort historikk</i>	45
7.2.2	<i>Nasjonale fotobeveringsinstitusjoner</i>	45
7.2.3	<i>Fylkesansvarlige fotobeveringsinstitusjoner</i>	48
7.2.4	<i>Lokale fotobeveringsinstitusjoner</i>	49
7.3	BEVARINGSSITUASJONEN	49
7.4	UTFORDRINGER	50
7.5	KOMPETANSEOPPBYGGING	50
7.6	TILGJENGELIGGJØRING	51
8	BIBLIOTEK OG FJERNLÅN	52
8.1	ALLMENNHETENS TILGANG TIL OFFENTLIG FINANSIERTE BIBLIOTEK	52
8.2	FJERNLÅN	56
8.2.1	<i>Definisjon</i>	56
8.2.2	<i>En kort situasjonsbeskrivelse</i>	57
8.2.3	<i>Fjernlånstrafikken har endret karakter</i>	58
8.2.4	<i>Strukturendringer mellom BIBSYS-bibliotekene</i>	60
8.2.5	<i>Stortingskomitéenes merknader</i>	60
8.2.6	<i>Hvilke alternative løsninger finnes?</i>	61
8.2.7	<i>Konklusjon</i>	62
8.3	SKOLEBIBLIOTEK.....	62
8.4	SÆRMERKNAD FRA MEDLEMMET BERGE	63
9	PRIVATARKIV	64
9.0	ARKIVSKAPERE	64
9.1	ARKIVLOVEN OG RIKSARKIVARENS ANSVAR.....	64
9.2	SAMARBEIDSAVTALER	64
9.3	STANDARDISERING OG PROGRAMVARE	65
9.4	SAMKATALOGEN FOR PRIVATARKIV	66
10	SIKRING AV OFFENTLIG TILGANG TIL ARKIV OG SAMLENGER	66
10.1	KJØP OG SALG	66

1 Arbeidsgruppens oppnevning og mandat

1.1 Bakgrunn og oppnevning

Oppnevning av en arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergripende spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum ble varslet i *St.prp. nr 1 (1997-98)* for h.h.v. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) og Kulturdepartementet (KD):

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Kulturdepartementet har begge ansvar for saksfelt med sterke interesser innenfor biblioteksektoren. De omleggingene som IT-utviklingen har forårsaket og vil forårsake i tiden fremover, har ikke bare implikasjoner for bibliotekinstitusjonenes indre liv, men mer overordnet for de samlede rammevilkårene for utdannings-, forsknings- og kulturinstitusjonenes funksjonsmåte og samspill.

Det vil bli opprettet en arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergripende spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum, med likt antall medlemmer oppnevnt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Kulturdepartementet. Hovedoppgavene vil bli å kartlegge fellesområdene for de tre sektorene, peke på samordningstiltak innenfor de tre sektorene, særlig i tilknytning til Kulturnett Norge og etter- og videreutdanningsreformen, og foreslå tiltak for å skape synergieffekter for utdannings-, forsknings- og kultursektoren.

Arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergripende spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum ble deretter oppnevnt i brev av 18.05.99 fra KUF i samråd med KD.

1.2 Sammensetning

Arbeidsgruppen fikk følgende sammensetning:

Riksbibliotekar Kirsten Engelstad, Riksbibliotekstjenesten (leder sept. 1999 - april 2000) (oppnevnt av KUF)

Assisterende bibliotekdirektør Ellen Hjortsæter, Statens bibliotektilsyn (leder mai 2000 – mars 2001) (oppnevnt av KD)

Professor Stig Berge, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (oppnevnt av KUF)

Direktør Åsulv Frøysnes, Høgskolen i Oslo (oppnevnt av KUF)

Utdanningsdirektør Berit Nafstad Lyftingsmo, Akershus fylkeskommune (oppnevnt av KUF)

IT-sjef Svein Arne Solbakk, Nasjonalbiblioteket (oppnevnt av KD)

Statsarkivar Nils Johan Stoa, Statsarkivet i Kongsberg (oppnevnt av KD)

Direktør Jon Birger Østby, Norsk museumsutvikling (oppnevnt av KD)
 Professor Ingvild Øye, Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen
 (oppnevnt av KUF)

Ifølge oppnevningbrevet skulle sekretariatfunksjonen deles mellom RBT-Riksbibliotektjenesten og Statens bibliotektilsyn med ett år hver. Lederfunksjonen skulle på samme måte deles mellom riksbibliotekar Kirsten Engelstad og assisterende bibliotekdirektør Ellen Hjortsæter.

Arbeidsgruppens sekretærer har vært:

Underdirektør Kari Christensen, Riksbibliotektjenesten (sept. 1999 – april 2000)
 Avdelingsleder Ingeborg Thirud, Statens bibliotektilsyn (mai 2000 – mars 2001)

1.3 Mandat

Mandat for "Arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergrepene spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum" er gitt i brev av 18.05.1999 fra KUF:

Mandatet for arbeidsgruppen er å

- * *kartlegge fellesområder for de tre sektorene*
- * *peke på samordningstiltak, særlig i tilknytning til Kulturnett Norge og etter- og videreutdanningsreformen*
- * *foreslå tiltak for å skape synergieffekter for utdannings-, forsknings- og kultursektoren.*

Kartlegging av fellesområder skal skje i samråd med sentrale aktører på området.

Arbeidsgruppen skal avgi rapport innen utgangen av 2000. De to departementer vil på det grunnlag ta stilling til videreføring av arbeidet.

I brev av 02.11.2000 fra KUF fikk arbeidsgruppen et tilleggsmandat:

Innføringen av ordningen med fakturering for fjernlån har vært omstridt innen biblioteksektoren, og departementet forutsetter derfor at arbeidsgruppen vil ha drøftet denne problematikken når innstillingen fra gruppen foreligger.

1.4 Arbeidsgruppens arbeid

Arbeidsgruppen startet sitt arbeid i september 1999. Den har hatt 15 møter. Som en følge av tilleggsmandatet fra KUF måtte gruppen bruke noe mer tid på arbeidet enn opprinnelig forutsatt.

Ved oppnevningstidspunktet var medlemmet Stig Berge på studieopphold i utlandet. Den første tiden kommuniserte han med gruppen pr e-post og deltok i møtene f.o.m. januar 2000. Begge sekretærene har vært tilstede på arbeidsgruppens møter i hele perioden.

For å innhente informasjon og synspunkter har arbeidsgruppen invitert en rekke representanter for ulike institusjoner og organisasjoner til flere av sine møter:

Prosjektleder Stig Bang, Kulturnett Norge
 Avdelingsdirektør Hans Jørgen Gjertsen, KUF, sekretariatsleder for Utvalget for høgre utdanning (Mjøsutvalget)
 Arkivråd Björn Lindh, Riksarkivet, Sverige
 Avdelingsdirektør Stein Sægrov, Kulturdepartementet
 Landslaget for lokal- og privatarkiver v/organisasjonssekretær Birte Nebdal og fylkeskontakt i Oppland Marit Hosar
 Norges museumsforbund v/generalsekretær Tron Wigeland Nilsen og faglig leder for Museumsprosjektet Christian-Emil Ore
 Norsk bibliotekforening v/leder Frode Bakken og generalsekretær Tore Kr. Andersen
 Norsk fagbibliotekforening v/leder Dagmar Langeggen og nestleder Hilde Trygstad

Fra fylkesbibliotekene har arbeidsgruppen innhentet informasjon om eksisterende og planlagte samordnings- og fellestiltak mellom arkiv, bibliotek og museum på kommunalt og fylkeskommunalt nivå. Kartleggingen ble foretatt med tilbakemeldingsfrist 1. juni 2000. Eksemplene begrenser seg til de eksempler som var kjent for fylkesbibliotekene i kartleggingsperioden. Eksempelsamlingen omfatter samarbeidstiltak hvor en av samarbeidspartene er bibliotek. Eksempler hvor kun arkiv og museum er representert er dermed ikke kommet med. Oversikten vil bli å finne på Statens bibliotektilsyns hjemmesider <http://www.bibtils.no>
 Arbeidsgruppen har ikke hatt mulighet til å foreta en mer omfattende kartlegging.

2 Anbefalinger

I kapitlene 4-10 gir arbeidsgruppen en rekke anbefalinger og forslag. Kap. 2 gir oversikt over disse, ordnet kapittel for kapittel. For nærmere diskusjon av og begrunnelse for de enkelte forslag og anbefalinger vises det til de respektive kapitler.

4 Enkelte overordnede problemstillinger

4.2 Delt departementsansvar

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at de berørte departement sørger for å styrke samarbeidet innen hele museumsfeltet og få i stand tettere samhandling mellom universitetsmuseene, etatsmuseene og de øvrige museene*
- *at de berørte departement sørger for å styrke samarbeidet innen hele bibliotekfeltet og få i stand tettere samhandling mellom fag- og forskningsbibliotekene og folkebibliotekene*

4.3 Samarbeid og utvikling innen ABM-sektoren

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det fra sentralt hold legges til rette for at samordning og utvikling innen ABM-sektoren skjer i et tverrdepartementalt perspektiv*

4.4 ABM-sektoren og forskningen

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det stimuleres til forskning og utviklingsarbeid knyttet til metodologiske aspekter ved selve samlingsarbeidet, både når det gjelder konservering og systematisering, tilgjengeliggjøring og formidling*

4.5 Felles behov for kompetanseutvikling, utdanning og forskning

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at en fra ABM-sektoren søker formalisert samarbeid med miljøer innen utdannings- og forskningssektoren om nettpedagogikk/formidling*

4.6 Standardisering

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at arkiv-, bibliotek- og museumssektorene samarbeider om å utrede behovet for en felles standard for metadata for å beskrive informasjonsobjekter på Internett*
- *at eiere av digitale informasjonsobjekter bruker standardiserte identifikatorer for å identifisere sine objekter*
- *at arkiv-, bibliotek- og museumssektorene samarbeider om å utrede behovet for et felles autoritetsregister*

4.7 Digitalisering og sikring

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det etableres rådgivningstjenester for digitalisering av samlinger for bevaring og formidling, samt for håndtering av digitale samlinger*
- *at det bør vurderes om flere ABM-institusjoner innen et geografisk område kan samarbeide om å etablere nødvendig IKT-infrastruktur og kompetanse for digitalisering og håndtering av digitale samlinger som en fellestjeneste i regionen*
- *at det etableres et nasjonalt program for digitale bibliotek som sikter mot å finne gode løsninger på dette området for hele ABM-sektoren*

4.8 Konservering og restaurering av papir- og fotomateriale

Arbeidsgruppen mener at

- *det bør vurderes om eksisterende verksteder og miljøer for papir- og fotokonservering kan styrkes, slik at de kan komme større deler av ABM-sektoren til gode. Gjennom en slik utbygging kan det etableres et nettverk der disse enhetene utvikles til regionale konserveringssentra for hele ABM-sektoren*

4.9 Samlokalisering av arkiv-, bibliotek- og museumsfunksjoner

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det gjøres en analyse av de samlokaliseringer som eksisterer for å få fram et erfaringsmaterieell på dette området*
- *at det gis stimuleringsmidler til å prøve ut slike modeller i flere kommuner og fylkeskommuner*

5 Kulturnett Norge

Arbeidsgruppen mener

- *at sektornettene i Det Norske kulturnettet fortsatt må ha en sterk faglig forankring i sine fagmiljøer, og at dette best kan oppnås ved at ansvaret for utvikling av sektornettene blir liggende i de etatene der ansvaret opprinnelig ble plassert*
- *at Kulturnett Norge bør utvikles til en tverrsektoriell og brukervennlig portal til alle norske kulturressurser på Internett. I tillegg bør Kulturnett Norge utvikle fellestjenester og tilbud som det ikke er naturlig eller ønskelig at sektornettene driver*
- *at Kulturnett Norge bør legge vekt på samordnings- og koordineringsoppgaver i Det Norske kulturnettet*
- *at Det Norske kulturnettet bør ha en overordnet styringsgruppe med et mandat som gjør det mulig å fatte overordnede beslutninger når det gjelder viktige samordnings- og koordineringsoppgaver. I styringsgruppen bør både "nav" og sektornett være representert, i tillegg til ekstern representasjon. De regionale kulturnettene bør også være representert. Styringsgruppens leder bør hentes fra den eksterne representasjonen*
- *at midler til sektornettene må bevilges slik at de kan disponeres uavhengig av departementsgrenser*

6 Digitalisering av arkiv og samlinger

6.1.1 Digitalarkivet og Registreringsentral for historiske data (RHD)

- *Både RHD og Digitalarkivet har etablert sine nettilbud som gratistjenester, noe arbeidsgruppen finner riktig. Sett i et kultur- og brukerpolitisk perspektiv er det viktig at dette gratisprinsippet opprettholdes*

6.1.2 Digitalpensjonatet

- *Arbeidsgruppen ser det som en fordel at digitalisert arkivmateriale på Internett i størst mulig grad kan presenteres samlet*

6.1.3 Organisering og koordinering av arbeidet med arkivdigitalisering

Arbeidsgruppen mener

- *at det fra et brukersynspunkt vil være ønskelig å styrke denne siden av arkivsektorens virksomhet i fremtiden*
- *at Riksarkivet som utgiverorgan må settes ressursmessig i stand til både å digitalisere tidligere kildeutgivelser, samt legge til rette for at fremtidige prosjekter blir tilgjengelig online. Nettbasert tilgjengeliggjøring bør inngå som en systematisk og integrert del av utgivervirksomheten*
- *Arbeidsgruppen ser positivt på tiltak som kan føre til samordning og effektivisering av arbeidet med digitalisering av arkivmateriale*
- *Arbeidsgruppen mener at offentlig støtte til digitaliseringsprosjekter med fordel kan knyttes sterkere sammen med spørsmålet om hvordan resultatene skal formidles. I slike sammenhenger bør krav om oversiktlig og behovet for enhetlige løsninger trekkes inn i prosjekt- og finansieringsvurderingene*

6.1.4 Forholdet mellom Digitalarkivet og RHD

- *Arbeidsgruppen ser det som viktig at de to institusjonene samarbeider og samordner sin virksomhet best mulig*

6.2 Digitalisering av biblioteksamlinger

6.2.1 Tilgang til digitale tidsskrift og digitale informasjonsdatabaser

- *Det bør etableres særordninger som gjør at arkiv, bibliotek og museer ikke må betale merverdiavgift på digitale tidsskriftabonnement og på bruk av informasjonsdatabaser*
- *En bør så langt det er mulig forsøke å redusere bibliotekenes kostnader gjennom å forhandle fram gode fellesavtaler for abonnement på digitale tidsskrift og tilgang til informasjonsdatabaser. Slike fellesavtaler bør kunne tilbys både folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek. Det bør også vurderes om en kan oppnå fordeler ved å gå inn i et nordisk samarbeid om dette*
- *Det bør vurderes om en i tilknytning til fellesavtaler om tilgang til digitale tidsskrift kan etablere et sentralt nasjonalt arkiv for tidsskriftene, dette for å sikre tilgang til tidsskriftene i et lengre tidsperspektiv*
- *Det er viktig med en klargjøring av bibliotekenes rettigheter knyttet til bruken av digitale tidsskrift og andre digitale informasjonstjenester*

6.2.2 Sårbart materiale

- *Det er viktig å sikre biblioteksektoren rammebetingelser som gjør det mulig å gjennomføre digitalisering av interessante samlinger med tanke på å gjøre dem til en ressurs på Internett*
- *Det er viktig å sikre bibliotekene tilgang til rådgivingstjenester både på de tekniske sidene ved digitaliseringen og på juridiske problemstillinger knyttet til dette*

6.2.3 Eksempel på digitalisert fulltekstbibliotek

- *Det bør settes av ressurser for å bygge videre på igangværende prosjekter for å gjøre viktig norsk litteratur tilgjengelig på Internett*

6.2.4 Infrastruktur og det digitale biblioteket

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det etableres et nasjonalt program for digitale bibliotek som sikter mot å finne gode og samkjørte løsninger på dette området for hele biblioteksektoren (jfr. kap. 4.7).*

6.3 Digitalisering av museumssamlinger

6.3.3 Anbefalinger

- *For å sikre en best mulig utnyttelse av ressursene og for å legge til rette for bruk av materiale på tvers av museumstyper, er det viktig med et godt samarbeid mellom Museumsprosjektet og Museenes datatjeneste, og at disse igjen samarbeider med tilsvarende utviklingsmiljøer innenfor arkiv- og biblioteksektoren*

6.4 Digitalisering og håndtering av digitale fotosamlinger

- *Det bør etableres rådgivningstjenester for digitalisering av fotografi for bevaring og formidling, samt for håndtering av digitalt fotomateriale*
- *Det bør vurderes om flere ABM-institusjoner innen et geografisk område kan samarbeide om å etablere nødvendig IKT-infrastruktur og kompetanse for digitalisering og håndtering av digitale samlinger som en fellestjeneste i regionen. Slike regionale tjenester bør da samordnes med de nasjonale ressursene for å gjøre det mulig å etablere en kraftig samordnet nasjonal tjeneste for tilgang til digitale fotosamlinger. Et viktig element i dette er bruk av en felles nasjonal standard for registrering av fotografi*

7 Bevaring og formidling av fotografier

7.3 Bevaringssituasjonen

Det er behov for

- styrking av kompetanse innenfor fotokonservering, både nasjonalt og på fylkesleddet
- prioritering av tiltak for forbedring av oppbevaringsforhold og ressurser til å sette disse i verk
- oppfølging av arbeidet med tilstandsregistreringer for nærmere kartlegging av fremtidige behov

7.4 utfordringer

For å få en bedre ressursutnyttelse bør det vurderes om det kan være hensiktsmessig å legge til rette for organisert fotobevaringssamarbeid mellom to eller flere fylker og samarbeid mellom fylkeskommunene og de nasjonale institusjonene som arbeider på feltet. Her er det særlig aktuelt å se på tilbudene fra Nasjonalbibliotekets avdeling i Rana. Planene bør omfatte tiltak for:

- utbygging av magasin for oppbevaring av fotografisk materiale og/eller samarbeide med Nasjonalbiblioteket om oppbevaring
- felles opplæring av personale ved institusjonene i regionen (bevaringsstrategier, fotoregistrering, skanning, formidling, rettighetsspørsmål)
- samarbeid om skanning med elektronisk lagring og formidling av store eller sentrale fotosamlinger
- utvikling av "samkataloger" eller felles regionalt nettsted for formidling av bildedatabaser på Internett
- oppretting av felles stillinger som fotoarkivar og fotograf som kan ha ansvar for flere institusjoner der samarbeidet går på tvers av sektorer for komplettering, innsamlings- og utvelgelsesstrategier, registrering og formidling av fotosamlinger

7.5 Kompetanseoppbygging

I videregående opplæring er det utviklet en ny studieretning "Medier og kommunikasjon". Fotograffaget er lagt til den nye studieretningen. To år i skole og to år i bedrift leder fram til fagbrev innenfor faget.

Arbeidsgruppen mener at

- KUF og KD i samarbeid med de sentrale fotomiljøene innen ABM-sektorene bør ta et initiativ til å utrede konsekvensene av denne omleggingen
- Det bør spesielt vurderes om det bør utvikles et eget etter- og videreutdanningsløp som sikrer spisskompetanse utover fagbrevet

- *For å styrke kompetanseoppbyggingen innenfor fotohistorie og fotobevaring og legge grunnlag for opplæring innenfor disse feltene bør det opprettes stipendordninger og/eller et doktorprogram for fotoområdet. Dette kan eventuelt inngå i et større forskningsprogram som rettes mot flere felles utfordringer mellom arkiv-, bibliotek- og museumssektorene*
- *Norsk museumsutvikling bør i samarbeid med Norsk museum for fotografi - Preus fotomuseum og Nasjonalbiblioteket ha et særlig ansvar for å følge opp dette området*

7.6 Tilgjengeliggjøring

- *Norsk museumsutvikling, Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum, Nasjonalbiblioteket og Riksarkivaren bør samarbeide om å etablere felles nasjonale standarder for fotoregistrering for hele ABM-sektoren og bedre utvikling og tilbud av programvare for registrering og formidling av fotografier*
- *Hele ABM-sektoren bør øke innsatsen for å gjøre samlingene tilgjengelige via Internett. Norsk museumsutvikling, Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum og Nasjonalbiblioteket bør etablere en fotonettside under Kulturnett Norge for veiledning i fotobevaringsarbeid og som portal til elektroniske fotoarkiv og utstillinger på nettet*
- *Norsk museumsutvikling bør følge opp arbeidet med utbygging og oppdatering av den nasjonale databasen over norske fotografer og samlinger*
- *Fotomiljøene bør stimulere til aktiv og bevisst bruk av fotografi i nettpresentasjoner og nettutstillinger som produseres av arkivinstitusjoner, bibliotek og museer*
- *Nasjonalbiblioteket bør styrke fellestjenester for digitalisering av fotografi*
- *Nasjonalbiblioteket bør ha et særlig ansvar for å styrke kunnskap om og håndtering av opphavsrettslige spørsmål ved formidling av fotografier*

8 Bibliotek og fjernlån

8.1 Allmennhetens tilgang til offentlig finansierte bibliotek

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at bibliotekressurser og samlinger som er anskaffet for offentlige midler skal være allment tilgjengelige*
- *at den enkelte institusjon vurderer de praktiske løsninger som må til for å sikre allmenn tilgang til bibliotekressursene*
- *at samlokalisering av fag- og folkebibliotek vurderes der forholdene ligger til rette, og at det legges særskilt til rette for samlokalisering i forbindelse med nybygg*
- *at departementene, lokale og regionale myndigheter vurderer hvordan fag- og forskningsbibliotek generelt, og arkiv- og museumsbibliotek spesielt, gis rammevilkår som gjør det mulig for dem å bidra til samhandlingen innen arkiv-, bibliotek- og museumssektoren*

- *at den enkelte institusjon som tilbyr utdanning må pålegges å ha bibliotektenester som en integrert del av sine planer, enten ved selv å bygge opp disse tjenestene eller gjennom avtaler med eksisterende bibliotek*
- *at de ulike biblioteksystemene som er i bruk får et felles brukergrensesnitt/funksjonalitet og samsøk, for eksempel Z 39.50*
- *at biblioteksektoren som helhet tilføres de ressurser som er nødvendige for å utvikle felles nettverkløsninger*

8.2 Fjernlån

- *Arbeidsgruppen mener at en kompensasjonsordning er den beste løsningen for å møte de utfordringene bibliotekene står overfor i fjernlånsammenheng. Før en kompensasjonsordning iverksettes må det foreligge en grundig analyse av hvordan den skal organiseres og effektueres*

8.3 Skolebibliotek

Arbeidsgruppen mener

- *at det vil være av verdi å få en evaluering av samlokalisering mellom folke- og skolebibliotek*
- *at det må arbeides for at de elektroniske ressursene knyttet til skolebiblioteket skal gjøres tilgjengelige via Internett slik at virksomheten ikke begrenses til det fysiske rom*
- *at KUF bør anmode fylkeskommunen om å be fylkesbibliotekene kartlegge situasjonen ved de videregående skolenes biblioteker og finne fram til mulige ordninger som gjør tilgjengeligheten til bibliotektenester bedre med hensyn til åpningstider, betjening og materielltilgang*

9 Privatarkiv

9.2 Samarbeidsavtaler

Arbeidsgruppen ser det som en fordel

- *at samarbeidet om privatarkiv i størst mulig grad blir satt i system, da dette både vil kunne effektivisere innsatsen, åpne for enhetlige og standardiserte løsninger og dessuten føre til en faglig nivåheving*

9.4 Samkatalogen for privatarkiv

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at hele ABM-sektoren legger til grunn arkivfaglige systemer og prinsipper i privatarkivarbeidet*
- *at det utvikles standarder og programvare tilpasset hele ABM-sektoren*
- *at prosedyrene rundt rapportering og innlegging av opplysninger i Samkatalogen for privatarkiv blir gjennomgått og eventuelt forenklet, eksempelvis at det vurderes utviklet et åpent verktøy for registrering av arkivopplysninger via web*

- *at alle oppbevaringsinstitusjonene sørger for å melde inn opplysninger til Samkatalogen for privatarkiv*

10 Sikring av offentlig tilgang til arkiv og samlinger

10.1 Kjøp og salg

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det opprettes et fond for å sikre kjøp av viktig kulturhistorisk materiale av nasjonal interesse*
- *at det settes ned en faglig sterk komité med representanter fra arkiv-, bibliotek- og museumssektoren. Komitéen må kunne ta raske avgjørelser når slike samlinger aktualiseres for kjøp. Fondet må ikke virke prishevende. Fondet skal ikke erstatte innkjøpsbudsjettene til institusjonene*

3 Tolkning av mandatet, rapportens struktur og kort begrepsavklaring

3.1 Tolkning av mandatet

Arbeidsgruppens mandat er gjengitt i kap. 1.3 og blir ikke gjentatt her.

I tolkningen av mandatet presiserte arbeidsgruppen innledningsvis det tverrsektorielle aspektet i mandatet. Særlig bibliotek- og museumssektoren har utfordringer knyttet til både samordning innen egen sektor og samarbeid mellom enkeltinstitusjonene i sektorene. I museumssektoren gjelder det i særlig grad forholdet mellom universitetsmuseene, som representerer brorparten av de naturhistoriske, arkeologiske og etnografiske museene, og de øvrige museene. En side ved problemstillingen kan tilbakeføres til den delte departementstilknytningen innen sektorene. Arbeidsgruppen har ikke sett det som sin oppgave å behandle slike sektorinterne spørsmål, bortsett fra når problemstillingene også har betydning for samspillet alle tre sektorene imellom. Gruppen har derfor drøftet enkelte utfordringer departementsstrukturen skaper fra en mer overordnet synsvinkel.

Arbeidsgruppen har lagt vekt på å anlegge et brukerorientert perspektiv, dvs. at det er sluttbrukerens behov som har vært avgjørende i diskusjonene om samordningsbehov og – tiltak. Gruppen har diskutert om det er hensiktsmessig eller mulig å beskrive denne sluttbrukeren nærmere, men har kommet til at bibliotek, arkiv og museum henvender seg til alle samfunnets medlemmer. Men siden mandatet spesielt nevner etter- og videreutdanningsreformen og samspillet mellom utdannings-, forsknings- og kultursektorene, har gruppen hatt oppmerksomheten særlig rettet mot utdanningssøkende og forskere.

Relativt kort tid etter at arbeidsgruppen startet sitt arbeid la Regjeringen fram *St. meld. nr 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving : om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. I denne meldingen gis en bred beskrivelse av den enkelte sektor. Arbeidsgruppen har derfor ikke sett behovet for en ny kartlegging og beskrivelse. Dermed gir den ikke en innledende oversikt over enkeltsektorene, noe som ellers ville vært naturlig.

I denne sammenheng er det grunn til å minne om at stortingsmeldingen tar utgangspunkt i KDs ansvarsområde. Dette har særskilt betydning for behandlingen av bibliotek og museer. De fleste mellomstore og mindre kulturhistoriske museer faller inn under KDs departementsområde, mens universitetsmuseene, som ligger under KUF, dermed faller utenfor meldingen. Det samme gjelder etatsmuseer der forvaltningsansvaret ligger i ulike departement. Museenes lovpålagte oppgaver innen kulturvernet overlappes og suppleres av fylkeskommunene, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og Riksantikvaren.

Det statlige ansvaret for folkebiblioteksektoren ligger i KD, mens utdanningsinstitusjonene og deres bibliotek hører til KUFs departementsområde. Det samme gjelder de fleste andre statlige fag- og forskningsbibliotek, bortsett fra bibliotek der moderinstitusjonen sorterer under et annet departement. For det felte arbeidsgruppen behandler, registrerer en at stortingsmeldingen ikke forholder seg til det faktum at museene har fagbibliotek som må sees i sammenheng med arkiv-, bibliotek- og museumssektoren (ABM-sektoren) for øvrig. Når arbeidsgruppen har behandlet fellesområder mellom de tre sektorene, har den tatt hensyn til at forvaltningen av landets samlede bibliotekressurser også angår arkiv- og museumssektoren. Skolebibliotek er i liten grad berørt i stortingsmeldingen.

På arkivsektoren sorterer det statlige arkivverket – Riksarkivet og åtte statsarkiv – under KD. I tillegg kommer arkivinstitusjoner som er kommunale, fylkeskommunale, interkommunale og stiftelser. Riksarkivaren er tillagt det nasjonale faglige koordineringsansvaret.

Når KD og KUF sammen har oppnevnt en arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergrepene spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum, blir gruppens arbeidsområde tverrdepartementalt. Ved vurderingen av fellesområder og tiltak innen og på tvers av sektorene har det vært viktig å vurdere sektorene som helhet, uavhengig av departementstilknytning.

I juli 2000 la Oppgavefordelingsutvalget fram sin utredning *Om oppgavefordelingen mellom stat, region og kommune (NOU 2000: 22)*. En oppfølging av de forslagene som utvalget foreslår vil kunne få betydning for flere av de forhold som arbeidsgruppen behandler i sin rapport. Gruppen har ikke funnet å kunne ta hensyn til mulige fremtidige endringer av oppgave- og ansvarsfordelingen mellom forvaltningsnivåene i landet.

Både arkiv-, bibliotek- og museumssektoren er gjenstand for en økende internasjonalisering. Arbeidsgruppen har valgt å ikke gå nærmere inn på dette viktige og omfattende temaet, men nøyer seg med å peke på at det også her ligger store felles utfordringer for sektorene.

3.2 Rapportens struktur

Rapporten innledes med en kort redegjørelse for arbeidsgruppens oppnevning og mandat. I kap. 2 gis en oversikt over gruppens anbefalinger og forslag, ordnet kapittel for kapittel. Kap. 3 inneholder tolkning av mandatet, en presentasjon av rapportens struktur og en kort begrepsavklaring. Kap. 4 er gitt tittelen Enkelte overordnede problemstillinger. Arbeidsgruppen har her trukket ut og drøftet enkelte problemstillinger av generell karakter som går igjen i flere av de etterfølgende spesialkapitlene. Kapitlet innledes med en kortfattet beskrivelse av enkeltsektorene. Kapitlene 5-10 behandler særskilte fellesområder for arkiv-,

bibliotek- og museumssektoren der arbeidsgruppen drøfter behovet for samordning og foreslår tiltak.

3.3 Kort begrepsavklaring

I rapporten benyttes både betegnelsen *ABM-sektorene* og *ABM-sektoren*. Betegnelsen *ABM-sektoren* er en forkortelse for arkiv-, bibliotek- og museumssektoren og brukes om hele det området som disse enkeltsektorene til sammen omfatter. Betegnelsen brukes uavhengig av enkeltsektorenes departementstilknytning. Det innebærer at betegnelsen *ABM-sektoren* omfatter folkebibliotek så vel som fag- og forskningsbibliotek og kunst- og kulturhistoriske museer så vel som universitetsmuseer.

Betegnelsen *ABM-sektorene* brukes som en forenkling av uttrykket ”både arkiv-, bibliotek- og museumssektoren”, dvs. hver og en av disse sektorene. Også her må dette oppfattes som tverrdepartementalt.

Når det gjelder Kulturnett Norge benytter arbeidsgruppen de betegnelsene som KD har brukt i brev av 24.04.1998 til de ansvarlige etatene innen kulturnettsamarbeidet:

”Det Norske kulturnettet brukes som betegnelse på alle aktiviteter, produkter og tjenester som inngår i den offentlig koordinerte formidlingen av norsk kultur i en elektronisk form.

”Kulturnett Norge” er navnet på den organisatoriske og faglige fellesdelen i kulturnettet (Sentralenheten) som administrativt er lagt til Nasjonalbiblioteket. Kulturnett Norge utgjør sammen med de fire sektornettene hovedkomponenter i det norske kulturnettet.”

Arbeidsgruppens benevnelse er *Arbeidsgruppe for IT og andre sektorovergripende spørsmål [...]*. I rapporten brukes betegnelsen IKT – informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

4 Enkelte overordnede problemstillinger

4.1 Likheter og ulikheter

ABM-sektoren omtales gjerne som kulturarvsektoren og institusjonene innen området benevnes kulturarvinstitusjoner. I dette ligger at de tar vare på vår norske kulturarv og formidler kunnskap om den både til landets innbyggere og til verden for øvrig. Men ABM-sektoren har også vesentlig betydning for vår naturarv – kunnskapen om og forståelsen av biologisk mangfold og økologisk samspill. ABM-sektoren bevarer, skaper og formidler dermed kunnskap om både kultur- og naturarven. Med en slik omtale kan en imidlertid komme i skade for å oppfatte institusjonene som mer like enn de egentlig er. Det er grunn til å minne om at enkeltinstitusjonene innen ABM-sektorene på en rekke områder er høyt spesialiserte og utfører oppgaver som krever spesialkompetanse. Museene representerer ikke minst et vidt fagspekter: naturhistorie, kunsthistorie, kulturhistorie og etnografi. Universitetsmuseene og mange av de større museene driver forskning og formidling innen

høyt spesialiserte fagfelt, mens en rekke mindre lokalmuseer har en mer allmenn og lokalhistorisk orientering.

En kan peke på både likheter og ulikheter sektorene imellom. Konservering og oppbevaring er eksempler på sentrale oppgaver for arkiv og museer, for Nasjonalbiblioteket og for enkelte universitetsbibliotek, men ingen hovedoppgave for folkebibliotekene og de fleste fagbibliotek. På dette området opererer Nasjonalbiblioteket mer som et arkiv og museum enn som et bibliotek. Det samme gjelder de universitetsbibliotekene som har viktige historiske samlinger. Et annet eksempel er forskning på ulike fagfelt, som utføres i arkiv og større museer; Nasjonalbiblioteket og enkelte større fagbibliotek ønsker å utføre forskning innen sitt ansvarsområde, mens folkebibliotekene ikke er institusjoner som selv driver forskning. Spørsmål om tilgjengelighet og formidling står imidlertid helt sentralt i alle tre sektorene. Arkiv, bibliotek og museer forvalter ressurser som er helt avgjørende for utdanning og forskning, for kompetansereformens satsing på etter- og videreutdanning, og dermed for samfunnet som helhet. Det er derfor viktig at det fra sentralt hold legges til rette for at interaksjonen mellom utdannings- og forskningssektoren på den ene siden og ABM-sektoren på den andre siden kan skje under optimale rammevilkår. Samtidig er det viktig at institusjonene fortsatt kan operere på egne faglige premisser.

Arbeidsgruppens mandat tilsier at den har konsentrert seg om likheter fremfor ulikheter. Med bakgrunn i brukerperspektivet har samordning og samarbeidstiltak som vil lette sluttbrukerens tilgang til og bruk av ABM-sektorens samlinger stått i fokus. I et formidlingsperspektiv, der brukerne står i sentrum, er det underordnet hvilken sektor som kan gi informasjon om definerte tema, og i praksis vil det ofte være nødvendig med materiale fra flere av ABM-sektorene for å kunne skape en integrert forståelse av et saksforhold.

For arbeidsgruppen har spørsmål om tilgang til og tilgjengeliggjøring av samlinger innen ABM-sektoren stått sentralt. Dette kan gjelde fysisk adgang til lokaler og samlinger så vel som tilrettelegging av mulighetene til å nyttiggjøre seg de ressursene som finnes i sektoren. Både arkiv-, bibliotek- og museumssektoren forvalter arkiver, bøker, tidsskrifter og annet trykt materiale, elektroniske dokumenter, billedsamlinger, film og lydopptak. Ofte vil det være noe tilfeldig hvordan for eksempel lokalhistoriske arkiv er fordelt mellom de tre sektorene. Ved en nærmere gjennomgang viser det seg at ikke bare museer, men også arkivinstitusjoner og bibliotek forvalter samlinger av kunst og annet gjenstandsmateriale. Derfor er det interessant å vurdere behovet for standarder innen områder som registrering og gjenfinning. En tilgjengeliggjøring må etterfølges av aktiv formidling. Det endelige målet for arkiv, bibliotek og museer er at ressursene blir benyttet og dermed kommer allmennheten til gode. Følgelig har arbeidsgruppen lagt stor vekt på temaet formidling og tilgjengeliggjøring. Digitalisering gjør det mulig ikke bare å nå nye brukergrupper, men også å sammenstille materialet på måter som gir ny kunnskap og opplevelse. Både tilrettelegging for bruk og formidling krever kompetanse på en rekke områder. Effektiv tilgang til materiale som er fordelt mellom h.h.v. arkiv, bibliotek og museer stiller dessuten krav om organisatorisk og faglig samarbeid.

Disse og andre utfordringer blir behandlet i de etterfølgende kapitlene i en sammenheng der de tematisk og faglig hører hjemme. I kap. 4 vil vi trekke ut enkelte problemstillinger av generell karakter som går igjen i flere av spesialkapitlene. Innledningsvis vil vi gi en kortfattet beskrivelse av enkeltsektorene.

4.1.1 Kortfattet beskrivelse av enkeltsektorene

4.1.1.1 Arkivsektoren

Ulike institusjoner arbeider med bevaring og oppbevaring av arkivmateriale. Noen har dette som hovedoppgave, for andre er det en bigeskjeft. Det statlige Arkivverket - Riksarkivet og 8 statsarkiv - ledes av Riksarkivaren og sorteres under KD. I tillegg finnes kommunale, interkommunale og fylkeskommunale institusjoner, Arbeiderbevegelsens arkiv, samt museer og bibliotek som forvalter arkivmateriale.

De fleste arkivinstitusjoner arbeider med privatarkiv, dvs. materiale fra private arkivskapere, men bare Arkivverket og kommunale/fylkeskommunale arkivinstitusjoner befatter seg med arkivmateriale skapt av offentlige organer. Lov om arkiv av 4. des. 1992 nr 126 regulerer både privatarkivarbeidet og arkivarbeidet i offentlig forvaltning. Riksarkivaren er både tilsynsmyndighet og fagorgan vis-à-vis forvaltningen, og samtidig nasjonal koordinator innenfor privatarkivarbeidet.

Ca. 40.000 hyllemeter privatarkiver er tatt vare på i ulike oppbevaringsinstitusjoner. Halvparten av dette er samlet i Riksarkivet, statsarkivene og Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Til sammenligning har Riksarkivet og statsarkivene ca. 140.000 hyllemeter statlige arkiv. Sikre tall for kommunalt og fylkeskommunalt arkivmateriale er ikke kjent.

Riksarkivaren har opprettet et samordningsorgan med arkivinstitusjoner på den kommunale sektor. Han er representert i styrene for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek og stiftelsen ASTA, som forvalter arkivprogramvaren av samme navn (se kap. 9.3 Standardisering og programvare). Videre har han observatørstatus i styret for Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP), som organiserer de fleste arkivinstitusjonene utenfor det statlige Arkivverket.

Bevilgningene til arkivformål over KDs budsjett er i 2001 156 mill. kroner, og omfatter foruten Arkivverket og Norsk lokalhistorisk institutt også driftstilskudd til Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Samisk arkiv, LLP og stiftelsen ASTA. Samlet budsjettall for arkivvirksomhet ved andre institusjoner foreligger ikke. Norsk kulturråd har midler til kulturverntiltak som bl.a. kan fordeles til arkivformål.

4.1.1.2 Biblioteksektoren

Offentlige bibliotekstjenester i Norge er delt mellom folke- og fylkesbibliotek, skolebibliotek, Nasjonalbiblioteket, Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek og fag- og forskningsbibliotek.

Folkebibliotekene drives av kommunene, mens fylkeskommunene har ansvaret for fylkesbibliotekene. Folkebibliotekenes oppgave er å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet. Alle kommuner (435) er gjennom lov pålagt å ha et folkebibliotek og mange har flere filialer (1999: 1.047 avdelinger). I tillegg

driver folkebibliotek mange steder oppsøkende virksomhet som også omfatter bibliotekjeneste i helseinstitusjoner og mobil bibliotekjeneste (1999: 52 mobile enheter). Besøkstallet i folkebibliotekene var i 1999 ca 21.4 mill.

Fag- og forskningsbibliotekene er en del av sine eierinstitusjoner og skal bidra til å oppfylle eierinstitusjonenes målsetninger. Disse bibliotekenes primære målgruppe er ansatte og studenter ved institusjonene. I tillegg skal de sørge for at samlingene er tilgjengelige for utlån, fjernlån og kopiering til andre bibliotek i Norge og i utlandet. I 1999 fantes det iflg. statistikk fra RBT - Riksbibliotekjenesten 370 fag- og forskningsbibliotekenheter i Norge. Om lag 2/3 av ressursene er knyttet til universiteter, vitenskapelige høyskoler og høyskoler. Den siste tredjedelen av ressursene er knyttet til offentlige og private institusjoner, organisasjoner og bedrifter.

Nasjonalbiblioteket skal samle inn, ta vare på og tilgjengeliggjøre pliktavleverte og andre dokument av alle medietyper. Nasjonalbiblioteket skal også være et senter for formidling av norsk skriftkultur i alle medier.

Sett under ett disponerte folke- og fag- og forskningsbiblioteksektoren, inkludert Nasjonalbiblioteket, til sammen 3.477 årsverk i 1999. De to sektorene forvaltet til sammen anslagsvis 44 mill. fysiske enheter. Samlet utlånstall var ca 26 mill. enheter. Utgiftene til folke- og fag- og forskningsbibliotekene var i 1999 på ca 1.607 mill. kroner.

Skolebibliotek i grunn- og videregående skole er hjemlet i Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa fra 1998. Skolebibliotekstatistikken viser at det samlede utlånstallet i grunn-og videregående skoler i 1999 var ca 5.2 mill. enheter. Tallene må imidlertid betraktes som usikre.

Det statlige ansvaret for folkebibliotekene ligger i KD, mens hovedtyngden av fagbibliotekene gjennom sine eiere hører inn under KUFs departementsområde.

RBT-Riksbibliotekjenesten sorterer direkte under KUF, og er statens øverste organ for faglige dokumentasjonssystemer og for fag- og forskningsbibliotekene. RBT har ansvar for utvikling av fellestiltak, koordinering av ressurser og faglig rådgivning innen sin sektor.

Statens bibliotektilsyn er et direktorat under KD. I samsvar med Lov om folkebibliotek skal Statens bibliotektilsyn være et koordinerende og initierende organ, gi faglig rettleiding og arbeide for å videreutvikle og styrke folkebibliotekene. Institusjonen er også rådgivende organ for KD.

4.1.1.3 Museumssektoren

KD har hovedansvar for museene. Universitetsmuseene hører gjennom sine moderinstitusjoner under KUF, og etatsmuseene sorterer under de respektive fagdepartement. Norge har ingen særskilt lovgivning for museene, men universitetsmuseene omfattes av Lov av 12. mai 1995 nr 22 om universiteter og høyskoler.

I Norge er det ca 800 museer og samlinger som er underlagt ca 700 administrative enheter. Universitetsmuseene, Nasjonalgalleriet, Museet for samtidskunst, Arkeologisk museum i Stavanger, de fleste etatsmuseer og noen andre mindre museer er statlige institusjoner. 16 "nasjonale" museer får sine offentlige bidrag direkte over KDs budsjett, og ca 260 museer er med på en tilskuddsordning der de får statlig støtte utbetalt gjennom fylkeskommunene. 11 institusjoner, primært kunstmuseer, er definert som knutepunktinstitusjoner. Dette er en ordning der staten dekker 60 % og regionen 40 % av det offentlige driftstilskuddet.

Museene forvalter ca 5000 verneverdige bygninger. De har ca 0.6 mill. kunsthistoriske, 3.6 mill. kulturhistoriske og 10 mill. naturhistoriske objekter. Det meste av arkeologisk og naturhistorisk materiale forvaltes av universitetsmuseene. Museene har ca 9 mill. fotografier, og det utføres ca 2.800 årsverk. I 1998 forvaltet museene ca 1.3 milliarder kroner til drift og investeringer, og ca 67 % av disse midlene kom gjennom offentlige tilskudd fra staten, fylkeskommunene og kommunene. Besøket lå på ca 9 mill.

Norsk museumsutvikling (NMU) er en museumsfaglig statsinstitusjon og et rådgivende organ for offentlige myndigheter. NMU er underlagt KD, men arbeider for hele sektoren. NMU har som hovedoppgaver å fremme utvikling og samarbeid mellom museene. NMU skal bidra til å utforme og gjennomføre den statlige museumspolitikken og forvalte oppgaver som er delegert fra KD.

4.2 Delt departementsansvar

Den delte departementsstrukturen er berørt i kap. 3.1 Tolkning av mandatet. Arbeidsgruppen har ikke sett det som sin oppgave å utrede problemstillinger i tilknytning til dette, men vil allikevel peke på at dette faktum stiller særlige krav til samhandling og overordnet tenkning på tvers av strukturen i h.h.v. bibliotek- og museumssektoren.

I museumssektoren har det delte departementsansvaret ført til at i særlig grad universitetsmuseene, etatsmuseene og de øvrige museene ikke er blitt sett i tilstrekkelig sammenheng. Universitetenes naturhistoriske museer er landets største arkiv på botaniske, mineralogiske, petrologiske og zoologiske data. En tilsvarende rolle spiller universitetsmuseene på det arkeologiske feltet.

I St.meld. nr 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving omtales det delte departementsansvaret for museumsdrift (s. 110):

[...] For å sikra god samordning mellom departementa og at arbeidet i alle musea inngår i ein nasjonal kulturvern fagleg heilskap, vil Kulturdepartementet ta initiativ til jamlege møte mellom dei departementa som har ansvar for museum. Delt departementsansvar står heller ikkje i vegen for at Norsk museumsutvikling kan styrkjast som kompetanseorgan for heile museumsfeltet, jamvel om arbeidet ansynes universitetsmusea og museum underlagde andre departement vil måtta ha ein reint rådgjevande karakter.

- * *Arbeidsgruppen anbefaler at de berørte departement sørger for å styrke samarbeidet innen hele museumsfeltet og få i stand tettere samhandling mellom universitetsmuseene, etatsmuseene og de øvrige museene.*

At det statlige ansvaret for h.h.v. folkebibliotek- og fag- og forskningsbiblioteksektoren er delt mellom to departement og dermed mellom to underliggende etater (RBT-Riksbibliotekstjenesten og Statens bibliotektilsyn), medfører at samhandlingen i norsk bibliotekvesen vanskeligjøres. At Nasjonalbiblioteket utfører oppgaver og tilbyr tjenester til begge de to biblioteksektorene gjør at behovet for samarbeid og samhandling ytterligere utfordres. Skolebibliotekene hører også med i dette bildet.

- * *Arbeidsgruppen anbefaler at de berørte departement sørger for å styrke samarbeidet innen hele bibliotekfeltet og få i stand tettere samhandling mellom fag- og forskningsbibliotekene og folkebibliotekene.*

4.3 Samarbeid og utvikling innen ABM-sektoren

I St. meld. nr 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving foreslår Regjeringen å sette i gang en utredningsprosess med tanke på å etablere ABM-utvikling – Kulturdepartementets kompetanse- og samordningsorgan for arkiv, bibliotek og museum. Arbeidsgruppen har ikke drøftet dette konkrete forslaget. Men legger en til grunn et ønske om å videreutvikle samarbeids- og samhandlingspotensialet innen ABM-sektoren, er det behov for samordning av og utvikling innen en rekke områder i sektoren, og for organisatoriske tiltak for å håndtere slike spørsmål.

Sentralt står behovet for målrettede stimulerings tiltak og kanalisering av prosjekt- og utviklingsmidler. Slike midler og tiltak må ikke ensidig rettes inn mot ett departementsområde, slik tilfellet er i dag når det gjelder de midlene Stortinget årlig bevilger og Statens bibliotektilsyn forvalter til fellestiltak, forsøk og utvikling innen folkebiblioteksektoren. Til sammenligning kan nevnes at Norsk museumsutvikling forvalter utviklingsmidler over KDs budsjett som er rettet mot utvikling av hele museumssektoren, uavhengig av departementstilknytning.

I denne sammenhengen kan en som eksempel nevne Kulturnett Norge. Dette prosjektet er initiert av og finansiert over KDs budsjett. Intensjonen var at det skulle bli et helhetlig kultur- og kunnskapsnett for alle. Erfaringene med utviklingen av sektornettet Biblioteknett Norge viser at samarbeidet med fag- og forskningsbiblioteksektoren ikke har vært av det ønskelige omfang. En vesentlig forklaring er at mens Stortinget har stilt til rådighet øremerkede midler til utvikling av tjenestetilbud innen folkebiblioteksektoren, forvaltet av Statens bibliotektilsyn, har ikke RBT-Riksbibliotekstjenesten hatt tilsvarende utviklingsmidler til bruk innen sin sektor.

- * *Arbeidsgruppen anbefaler at det fra sentralt hold legges til rette for at samordning og utvikling innen ABM-sektoren skjer i et tverrdepartementalt perspektiv.*

4.4 ABM-sektoren og forskningen

Arkivene, bibliotekene og museene utgjør en viktig del av forskningens infrastruktur. Gjennom sitt fagpersonale representerer institusjonene en dobbel ressurs, idet personalet til dels selv driver forsknings- og utviklingsarbeid og står for viktig kunnskapsproduksjon. De tre institusjonstypene spiller alle en viktig rolle gjennom utvelgelse, forvaltning og tilrettelegging av kilder og informasjon. Lett tilgjengelighet til materiale – bøker, originale dokumenter og tekster, fotografier, gjenstandsmateriale og kunstverk – er en av de mest fundamentale forutsetninger for å kunne drive forskning. Fra forskningens ståsted er det grunn til å påpeke behovet for å styrke og utvikle denne infrastrukturen. Når det gjelder fagbibliotekene oppfattes situasjonen som særlig utfordrende, fordi antall vitenskapelige publikasjoner øker raskere enn bibliotekenes budsjetter. Denne situasjonen gjør det også vanskelig å foreta systematiske innkjøp av internasjonal faglitteratur. Kravet om internasjonalisering bidrar til å forsterke problemet. I en slik situasjon er det viktig at institusjonene utnytter hverandres samlinger effektivt.

Bevaring og tilgjengelighet til arkiver og samlinger er et annet problemfelt som berører forskningen, og representerer en felles utfordring for ABM-sektoren. Mye materiale er vanskelig tilgjengelig, fordi det er unikt eller i dårlig forfatning. Samtidig vet en at digitalisering av eldre materiale er arbeidskrevende, og at viktige ikke-digitaliserte kilder i dag står i fare for å bli ødelagt. For mange humanistiske fag er også museenes samlinger en viktig kildekategori og et sentralt studieobjekt. Utviklingen av elektroniske databaser forenkler oversikten og gir en åpning til samlingene, selv om det ikke fullt ut erstatter den fysiske tilgjengeligheten til materialet. Det er derfor en utfordring å gjøre både arkiv og samlinger lettere tilgjengelige for forskning, særlig gjennom IKT, men også ved å tilrettelegge mer systematiske magasiner og studiemagasin.

Styrking og modernisering av disse sektorene vil ikke bare være avgjørende for forskningen, men vil ha ringvirkninger for utdanningssektoren og formidling rent generelt. En slik opprustning omfatter også styrking av IKT-kompetanse innen hele ABM-sektoren. Det er behov for å samordne tiltak innen sektorene for å oppnå størst mulig effekt.

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det stimuleres til forskning og utviklingsarbeid knyttet til metodologiske aspekter ved selve samlingsarbeidet, både når det gjelder konservering og systematisering, tilgjengeliggjøring og formidling*

4.5 Felles behov for kompetanseutvikling, utdanning og forskning

ABM-sektorene forvalter i stor grad de samme materialtypene og skal tilgjengeliggjøre og formidle de kunnskapskildene dette materialet representerer. Selv om enkeltsektorene tilnærmer seg begrepene ”samlinger” eller ”arkiv” på ulike fagspesifikke måter, er en del problemstillinger av ganske lik karakter. Alle tre sektorer har behov for kompetanse i å håndtere de materialtypene som er felles for sektorene, enten det dreier seg om registrering, oppbevaring og konservering, digitalisering eller formidling. I økende grad er det behov for

kunnskap innen områder som nettpedagogikk, opphavsrett og personvern. I alle tre sektorer står økende krav til innsikt i utnyttelsen av IKT sentralt. I de utdanningsretningene som er aktuelle for ansatte i ABM-sektoren bør det legges stor vekt på kunnskap om bruk av IKT.

ABM-sektoren som helhet vil kunne dra god nytte av et tettere samarbeid om kompetanseutvikling på alle områdene nevnt ovenfor. Utvikling av og tilbud om kurs og etterutdanning bør i større grad enn i dag kunne samordnes. Mange lokale arkivinstitusjoner, bibliotek og museer har liten bemanning og dermed svake fagmiljøer. En samlokalisering eller samordning av de tre funksjonene vil kunne være et viktig element i å styrke den faglige kompetansen og vil også kunne gi en rasjonell utnyttelse av kompetanse på tvers av enkeltinstitusjoner og –sektorer (se kap. 4.9 Samlokalisering av arkiv-, bibliotek- og museumsfunksjoner).

Når det gjelder nettpublisering og nettpedagogikk, dvs. bruk av Internett til formidling, er det i ABM-sektoren stort behov for erfaringsinnhenting og kompetanseutvikling. Arbeidsgruppen mener at dette er et av de områdene der behovet for kompetanseutvikling er størst og der nytten av utviklingsmidler vil være stor. Arbeidsgruppen mener at Kulturnett Norge, dvs. ”navet” i Det Norske kulturnettet, bør legge vekt på å knytte til seg kompetanse på ulike områder i tilknytning til dette feltet, og kunne tilby veiledning til sektornettene. Det samme gjelder spørsmål vedr. digitalisering og håndtering av digitale samlinger (se også kap. 4.7 Digitalisering og sikring). Kulturnett Norge bør videre kunne tilby veiledning og yte konsulenttjenester til ABM-sektoren innen områdene opphavsrett og personvern. Riksarkivaren bør yte veiledning i personvernspørsmål knyttet til publisering av arkivmateriale.

I kap. 4.8 Konservering og restaurering av papir- og fotomateriale behandler arbeidsgruppen behovet for utdanning og kompetanse innen papir- og fotokonservering.

I kap. 7 Bevaring og formidling av fotografier har arbeidsgruppen sett spesielt på kompetansebehov og –oppbygging i forbindelse med denne typen materiale, som omfatter både analoge og digitale samlinger. I den sammenhengen omtales muligheten for et større forskningsprogram som bl.a. kan rettes mot flere felles utfordringer i ABM-sektoren.

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at en fra ABM-sektoren søker formalisert samarbeid med miljøer innen utdannings- og forskningssektoren om nettpedagogikk/formidling*

4.6 Standardisering

Arbeidsgruppen har drøftet behovet for felles standarder i ABM-sektoren og har kommet med flere anbefalinger. Disse anbefalingene er diskutert og gjengitt i den sammenhengen der de tematisk og faglig hører hjemme. Anbefalingene gjelder behovet for samhandling mellom biblioteksystemer (jfr. kap. 8.1 Allmennhetens tilgang til offentlig finansierte bibliotek), behovet for felles standard for registrering, gjenfinning og administrering av arkivmateriale (jfr. kap. 9 Privatarkiv) og behovet for felles standard for registrering og gjenfinning av analogt og digitalt fotomateriale (kap. 7 Bevaring og formidling av fotografier). Dette gjelder også kataloger over andre materialtyper og samlinger, for eksempel dialekt- og stedsnavnsamlinger.

Selv om en her har fokusert på noen få konkrete områder, vil behovet for en felles standard for registrering og gjenfinning også gjelde for en rekke andre materialtyper og samlinger. Det er svært viktig med en åpen dialog mellom arkiv, bibliotek og museer med tanke på å få fram en felles metodikk for å beskrive like materialtyper og samlinger.

I fremtiden vil en ønske å kunne lete etter informasjon uten å måtte forholde seg til materialtyper og institusjonstyper. I tillegg til å tilstrebe en samordnet registrering av den enkelte materialtype innen ABM-sektoren, er det derfor viktig å se om en kan samordne registrering på tvers av materialtyper. For å kunne oppnå en slik bred samordning, må en fokusere på en liten kjerne av metadata som er så generell at den er gyldig uavhengig av både materialtype og den konteksten materialet står i.

Den store utbredelsen av dokumenter på World Wide Web gjorde at en i skjæringspunktet mellom IKT og bibliotekfaget ønsket en bedre måte å manøvrere og finne fram i mangfoldet av dokumenter på. Søking i fritekst gir etter hvert for mye støy (dvs. gjenfunne, men ikke-relevante dokumenter). Det er derfor blitt utviklet en minimumskjerne av metadata for å beskrive informasjonsobjekter på Internett. Denne kjernen har fått navnet Dublin Core, og den er i sin nåværende versjon en akseptert standard for beskrivelse av informasjon på Internett. Praktisk bruk av formatet er enda i sin spede begynnelse, men potensialet i denne måten å tenke på er stort.

Tradisjonelt har arkiv, bibliotek og museer hatt ulike tilnæringsmåter til beskrivelsen av sine samlinger. Tenkingen knyttet til Dublin Core og den utbredelse dette ser ut til å få, kan komme til å endre på dette. I denne sammenheng er det interessant å se hvordan metadatakjernen definert av Dublin Core kan utnyttes i arbeidet med å få til nasjonale standarder for registrering av informasjon om ulike materialtyper og samlinger. Hvis en kan enes om å legge Dublin Core-standarden til grunn for ulike felles registreringsstandarder, kan dette være første steg på veien både til å nå målsettingen om å kunne se ensartede samlinger fra ulike institusjoner i sammenheng, og til å kunne kople informasjon fra forskjellige typer samlinger på en meningsfull måte.

Etter hvert som mengden av digitale informasjonsobjekter øker er det også viktig at de ulike objektene kan identifiseres på en sikker måte på Internett. Arbeidsgruppen vil derfor anbefale at man bruker standardiserte identifikatorer for å identifisere sine digitale objekter. Noen av de mest aktuelle standardene er URN (Uniform Resource Names) (<http://www.ietf.org/html.charters/urn-charter.html>) og DOI (Digital Object Identifier) (<http://www.doi.org>).

Det er også viktig å oppfordre produsenter av digitale publikasjoner til å følge internasjonale standarder der de finnes. Dette gjelder både valg av innholdsformat, metadata og valg av identifikator.

Arbeidsgruppen anbefaler

- * *at arkiv-, bibliotek- og museumssektorene samarbeider om å utrede behovet for en felles standard for metadata for å beskrive informasjonsobjekter på Internett*
- * *at eiere av digitale informasjonsobjekter bruker standardiserte identifikatorer for å identifisere sine objekter*

Arbeidsgruppen har videre diskutert behovet for et såkalt autoritetsregister, felles for både arkiv-, bibliotek- og museumssektoren. Et autoritetsregister kan omfatte både person- og korporasjonsnavn og geografiske navn. Registeret gir en oversikt over de standardiserte navneformer som er benyttet ved registrering av en eller flere materialtyper i et gjenfinningssystem, og gir samtidig henvisninger fra ikke-benyttede former. Hensikten er å forenkle og forbedre gjenfinningen. Samtidig vil et autoritetsregister kunne effektivisere registreringsarbeidet ved at registrator kan benytte seg av allerede etablerte navneformer. For sluttbrukeren vil et autoritetsregister kunne lette søkingen etter materiale på tvers av sektorgrensene.

Arbeidsgruppen anbefaler

- * *at arkiv-, bibliotek- og museumssektorene samarbeider om å utrede behovet for et felles autoritetsregister*

4.7 Digitalisering og sikring

Sett i et større tidsperspektiv har den store utbredelsen og menigmanns bruk av IKT i samfunnet en meget kort historie. Likevel er virkningene radikale. Med den plutselige allmenne tilgangen til Internett har mulighetene til både å spre og få tilgang til informasjon endret seg.

For samfunnet som helhet representerer dette både utfordringer, muligheter og trusler. Store utfordringer er knyttet til områdene livslang læring og etter- og videreutdanning, og til spørsmål vedr. allmenn og lik tilgang til informasjon. Samtidig er mulighetene helt nye for å gi samfunnsdeltakeren enkel tilgang til informasjon, til ny kunnskap og nye opplevelser og til utdanning. Underholdningstilbud kan gjøres tilgjengelig på helt nye måter, innsynet i offentlig forvaltning kan bli bedre og mulighetene i arbeidslivet kan gjøres mindre avhengig av tid og sted. Sett i lys av dette er truslene for Norge som samfunn og nasjon nok mest knyttet til spørsmålet om vi evner å utnytte mulighetene til vår fordel, og om andre nasjoner utnytter mulighetene bedre enn oss.

Den teknologiske utviklingen i samfunnet har ført til at informasjon håndteres og formidles på helt andre måter, i helt andre volum og i en helt annen hastighet enn tidligere. Utviklingen og utbredelsen av avansert informasjons- og kommunikasjonsteknologi er helt grunnleggende for utviklingen.

Denne utviklingen vil få store konsekvenser for institusjoner innen ABM-sektoren. Institusjonenes viktigste oppgaver kan etter hvert håndteres på helt andre måter enn i dag, og tjenester kan utvikles til å få langt høyere nytteverdi for det norske samfunnet enn det som har vært mulig hittil.

Det meste av dagens informasjon produseres i et digitalt format. Fortsatt er det imidlertid slik at det digitale produksjonsformatet ofte ikke blir tatt vare på. Både informasjonsprodusenten og institusjonene innen ABM-sektoren benytter vanligvis tradisjonelle medier som papir, film, lydbånd og liknende, for å bevare informasjonen over lang tid. Hvis en senere ønsker informasjonen i et digitalt format for å forbedre tilgjengeligheten, må en konvertere den tilbake til digital form. Digitalisering er en svært ressurskrevende prosess og det bør derfor

være en målsetting både for informasjonsprodusenter og ABM-institusjoner å ta vare på de opprinnelige digitale produksjonsformatene i størst mulig grad.

For å bli i stand til å utnytte de viktige ressursene som finnes innen ABM-sektoren på en god måte, vil det uansett være nødvendig å gjennomføre en omfattende digitalisering av eksisterende samlinger. Samlet vil dette utgjøre et stort løft som også vil kreve betydelige ressurser.

Med dagens teknologi vil det være aktuelt å digitalisere de fleste materialtyper både med tanke på å gjøre dem tilgjengelige via Internett, med tanke på å forenkle håndteringen av samlingene og med tanke på bevaring av samlingene over lang tid på digital form. Det finnes et stort utvalg teknologiske løsninger for digitalisering av ulike materialtyper, og de ulike løsningene kan gi svært forskjellige resultater.

For å få størst mulig utbytte av ressursene som brukes til dette, er det viktig å synliggjøre eksisterende erfaringer og kunnskaper som finnes om digitalisering og håndtering av digitale samlinger. Det bør derfor etableres en rådgivningstjeneste for digitalisering av samlinger for bevaring og formidling, samt for håndtering av digitale samlinger. I tillegg til å være en ressurs for ABM-sektoren i spørsmål knyttet til digitalisering og digitale samlinger, bør en slik tjeneste utarbeide en generell veiledning som kan benyttes av ABM-institusjoner før oppstart av digitaliseringsprosjekter. En slik veiledning bør gjøres tilgjengelig i Det Norske kulturnettet.

For mindre institusjoner kan investeringskostnadene knyttet til å få på plass en tilfredsstillende digitalisering bli for høye. Det kan også kreve kostbare IKT-løsninger å kunne håndtere og formidle de digitale samlingene. Det bør derfor vurderes om man i tilknytting til en rådgivningstjeneste bør kunne tilby å gjennomføre digitalisering av samlinger for mindre institusjoner. Det kan også være aktuelt at Det Norske kulturnettet og/ eller Nasjonalbiblioteket tilbyr plass for digitale samlinger for institusjoner som ikke ønsker å håndtere dette selv.

Det bør videre vurderes om flere ABM-institusjoner innen et geografisk område kan samarbeide om å etablere nødvendig IKT-infrastruktur og kompetanse for digitalisering og håndtering av digitale samlinger som en fellestjeneste i regionen. Slike regionale øyer bør da samordnes med de nasjonale ressursene for å gjøre det mulig å etablere en kraftig samordnet nasjonal tjeneste for tilgang til digitale samlinger. Et viktig element i dette er bruk av en felles nasjonal standard for registrering av forskjellige typer digitale samlinger.

Det er viktig å understreke at mange aspekter knyttet til håndtering og bevaring av digitale samlinger fortsatt er å betrakte som nybrottsarbeid, spesielt når dette skal settes inn i en større nasjonal sammenheng. I mange land har en valgt å etablere omfattende nasjonale program for utvikling av digitale bibliotekstjenester. I dette ligger både utvikling av systemtekniske løsninger, etablering av felles standarder på aktuelle områder og innholdsproduksjon. For brukeren vil et *digitalt bibliotek* være et nettsted der samlingene (bøker, tidsskrifter, kataloger, gjenstander, lyd, bilder osv.) er tilgjengelige i elektronisk form. Til tross for benevnelsen "digitalt bibliotek" dreier dette seg om generelle satsinger som vil være gyldige for hele ABM-sektoren (se også kap. 6.2.4 Infrastruktur og det digitale biblioteket).

I alt dette ligger mulighetene for organisering, samordning, søk etter og tilgang til informasjon og kunnskap som sentrale element. Og det er i dette feltet digitale bibliotek har sitt fokus. Det

er her digitale bibliotek kan bringe bedre tilbud til torgs. Nettopp gjennom en god utnyttelse av teknologi, kunnskap og informasjon i tilknytning til digitale bibliotek, kan en utnytte den samlede kunnskapen i samfunnet på en bedre måte. Konsekvensene av en velutviklet faglig plattform rundt digitale bibliotek kan for eksempel være god tilgang til den nasjonale kulturarven for alle der de er, samordning av all offentlig informasjon og gode og effektive læringsomgivelser og -tilbud tilgjengelig der folk bor.

I arbeidet med å implementere det digitale biblioteket møter institusjonene en rekke utfordringer. Dette gjelder blant annet i forhold til kompetanse, IKT-infrastruktur, opphavsrett og kostnader. Å implementere slike tjenester i praksis vil kreve en betydelig innsats i form av oppgradering av IKT-infrastruktur, tilrettelegging av digitale tjenester og digitalt innhold, kompetanseoppbygging på flere for institusjonene nye områder, samt organisatoriske tilpasninger.

For å sikre en koordinert innsats på dette området i Norge anbefaler arbeidsgruppen at det etableres et nasjonalt program for digitale bibliotek som sikter mot å finne gode løsninger på dette området for hele ABM-sektoren.

Arbeidsgruppen anbefaler

- * *at det etableres rådgivningstjenester for digitalisering av samlinger for bevaring og formidling, samt for håndtering av digitale samlinger*
- * *at det bør vurderes om flere ABM-institusjoner innen et geografisk område kan samarbeide om å etablere nødvendig IKT-infrastruktur og kompetanse for digitalisering og håndtering av digitale samlinger som en fellestjeneste i regionen*
- * *at det etableres et nasjonalt program for digitale bibliotek som sikter mot å finne gode løsninger på dette området for hele ABM-sektoren*

4.8 Konservering og restaurering av papir- og fotomateriale

I hele ABM-sektoren er det et betydelig behov for konservering og restaurering av papir- og fotomateriale, for vedlikehold og reparasjoner av dokumenter, kart og tegninger, protokoller og bøker og negativt og positivt fotomateriale. Selv om materiale blir mikrofilmet og digitalisert, vil det være behov for slike tjenester, som kan spenne over alt fra enkel reparasjon av bruksmateriale til å redde kulturhistoriske klenodier for ettertiden. Tilgangen til slike tjenester er imidlertid varierende og for en stor del ikke-eksisterende.

Riksarkivet, statsarkivene og et fåtall større museer og bibliotek har egne verksteder for konservering, men det store flertall av ABM-institusjoner har liten eller ingen mulighet til å få utført denne type tjenester. Heller ikke der hvor konserveringsverksteder finnes, er bemanningen tilstrekkelig til å møte eierinstitusjonenes behov fullt ut, samtidig som disse fagmiljøene er små og sårbare. I tillegg kan det være problematisk å rekruttere kvalifisert personale. Utdanning i papir- og fotokonservering finnes i andre nordiske land, men i Norge er det ingen tilsvarende undervisningstilbud. Papirkonservering representerer derfor et betydelig problem for ABM-sektoren - først og fremst for de institusjonene som står uten tilbud, men til dels også der hvor slike tjenester er etablert.

Arbeidsgruppen vil tilrå at dette spørsmålet blir vurdert i et sektorovergripende perspektiv, og antar at det her kan ligge til rette for et samarbeid som kommer et samlet ABM-område til

gode. Arbeidsgruppen mener det bør vurderes om de eksisterende konserveringsmiljøene kan bygges ut for å betjene større deler av ABM-sektoren.

Selv om bemanningen er svak i eksisterende konserveringsverksteder, kan enkelte av dem ha lokal- og utstyrsmessig kapasitet til å betjene større brukergrupper. Andre vil kanskje kunne utbygges slik at de får det. De eksisterende verkstedene representerer et potensiale og et utgangspunkt som på en kostnadseffektiv måte bør kunne utvikles til å betjene større brukergrupper enn i dag. I alle fall bør denne muligheten utredes. Dersom dette lar seg gjøre, kan det også være fordelaktig for institusjonene som nå eier og driver disse verkstedene. En slik utvidelse vil styrke fagmiljøene og høyne fagnivået ved de eksisterende institusjonene; det vil gjøre miljøene mer robuste og det kan sette dem bedre i stand til å konkurrere om kvalifisert arbeidskraft. Større og mer slagkraftige miljøer vil fremstå som mer attraktive i arbeidsmarkedet. Dette ville gjøre det lettere å rekruttere og beholde kvalifiserte fagmedarbeidere. En styrking av de enkelte fagmiljø og fagstandarden totalt sett, kunne i neste omgang danne grunnlag for å utvikle et nasjonalt utdanningstilbud. Dermed ville man oppnå en gjensidig vekselvirkning mellom yrkessektor og utdanningssektor innenfor dette fagområdet.

På denne bakgrunn mener arbeidsgruppen at

- *det bør vurderes om eksisterende verksteder og miljøer for papir- og fotokonservering kan styrkes, slik at de kan komme større deler av ABM-sektoren til gode. Gjennom en slik utbygging kan det etableres et nettverk der disse enhetene utvikles til regionale konserveringssentra for hele ABM-sektoren.*

Arbeidsgruppen har selv ikke vurdert dette spørsmålet inngående, men trekker det fram som en aktuell problemstilling.

4.9 Samlokalisering av arkiv-, bibliotek- og museumsfunksjoner

ABM-sektorene forvalter arkiver, litteratur, samlinger av bilder, film og lydfestinger. Ofte vil det være noe tilfeldig hvordan lokalhistorisk arkivmateriale er fordelt mellom de tre sektorene, og flere steder vil museet eller arkivet forvalte den beste lokalhistoriske litteratursamlingen. Ved en nærmere gjennomgang viser det seg at ikke bare museer, men også arkiv og bibliotek forvalter samlinger av kunst og annet gjenstandsmateriale.

For arkiv, bibliotek og museer er det en hovedutfordring å sikre brukerne god tilgang til de kunnskapskildene som sektorene forvalter. Brukerne mangler ofte kunnskap om hvilke institusjoner som forvalter kunnskapskildene som er relevante i forhold til egne behov, og mange brukere vil ha behov for å sammenstille materiale på tvers av de tre institusjonstypene.

Ut fra et brukersynspunkt er det derfor naturlig å vurdere samlokalisering og i enkelte tilfeller en samorganisering på kommunalt, regionalt eller fylkeskommunalt nivå.

En samordning av publikumsfunksjoner vil kunne bety en bedre utnyttelse både av ekspedisjonslokaler, studieplasser (med terminaler og annet teknisk utstyr) og ikke minst personale.

Tradisjonelt har det primært vært museene som har arrangert utstillinger. I dag ser vi at både bibliotek og arkiv kan være aktive på dette området, og det er derfor aktuelt å vurdere felles

utstillingslokaler som element i fremtidige forslag til samlokalisering. På grunn av mangel på bemanning og egnede lokaler holder mange lokalmuseer bare åpent i sommermånedene. En samlokalisering og et samarbeid om bemanning i servicefunksjoner vil kunne være et viktig element for å endre dette forholdet. Mange lokale arkiv, bibliotek og museer har svak bemanning og dermed også svake fagmiljøer. En samlokalisering eller samordning av de tre funksjonene vil derfor også kunne være et viktig element i å styrke den faglige profilen i institusjonene og kunne gi grunnlag for en mer rasjonell utnyttelse av kompetanse på tvers av miljøene, ikke bare innenfor formidlingsarbeidet, men også innenfor bevaring og dokumentasjon. Dette er tiltak som spesielt vil ha betydning på lokalt plan.

Innenfor biblioteksektoren vil samlokalisering med arkiv og museer særlig være interessant for folkebibliotek, men det vil også være interessant å prøve ut modellen i samarbeid med bibliotek innenfor utdanningssektoren. I flere kommuner og i noen fylkeskommuner arbeides det med planer for nybygg eller rehabilitering av eldre bygninger til arkiv, bibliotek- og/eller museumsformål. For de enkelte kommunene representerer slike tiltak så store økonomiske løft at det kan være vanskelig å realisere slike planer for flere områder samtidig. Dette resulterer lett i at eventuelle forslag om samlokalisering blir skjøvet til side. Men med en langsiktig planlegging der funksjonen kan planlegges samlet og utbygges etappevis skulle det likevel være godt mulig å oppnå fremtidig samlokalisering i mange kommuner.

Arbeidsgruppen anbefaler at

- *det gjøres en analyse av de samlokaliseringer som eksisterer for å få fram et erfaringsmaterieill på dette området*
- *det gis stimuleringsmidler til å prøve ut slike modeller i flere kommuner og fylkeskommuner*

5 Kulturnett Norge

I sitt mandat er arbeidsgruppen bedt om å *”peke på samordningstiltak, særlig i tilknytning til Kulturnett Norge [...]”*. Kulturnett Norge er et 4-årig prosjekt tidsbegrenset til perioden 1998-2001. Med utgangspunkt i mandatets ordlyd og KDs informasjon om at prosjektet skal evalueres før utgangen av prosjektperioden, har arbeidsgruppen ikke lagt opp til noen evaluering av prosjektet.

I det følgende vil vi benytte de betegnelsene som KD har brukt i brev av 24.04.1998 til de ansvarlige etatene innen kulturnettsamarbeidet:

”Det Norske kulturnettet brukes som betegnelse på alle aktiviteter, produkter og tjenester som inngår i den offentlig koordinerte formidlingen av norsk kultur i en elektronisk form.

”Kulturnett Norge” er navnet på den organisatoriske og faglige fellesdelen i kulturnettet (Sentralenheten) som administrativt er lagt til Nasjonalbiblioteket. Kulturnett Norge utgjør sammen med de fire sektornettene hovedkomponenter i det norske kulturnettet.”

Arbeidsgruppen har diskutert forholdet mellom Kulturnett Norge og sektornettene, og mener at det er behov for en tydeligere rolleavklaring, både m.h.t. det innholdsmessige og det organisatoriske. Sentralt står spørsmålet om Kulturnett Norge skal videreutvikles som et eget nettsted med sine egne tilbud og tjenester, eller om det bør begrenses til et fåtall tjenester av tverrsektoriell interesse og med økt vekt på koordinering og tilbud om kompetanse. Til diskusjonen om rolleavklaring hører også spørsmålet om hvordan Det Norske kulturnettet bør organiseres, om det skal organiseres som en egen enhet eller om sektornettene fortsatt bør være forankret i og styres fra det enkelte fagmiljø. Arbeidsgruppen har videre sett på de utfordringer som oppstår i Biblioteknett Norge som en konsekvens av at Det Norske kulturnettet er et prosjekt initiert og finansiert av Kulturdepartementet, mens viktige samarbeidspartnere for folkebibliotekene spesielt og i ABM-sektoren som helhet, nemlig fag- og forskningsbibliotekene, hører inn under et annet departementsområde (KUF). Gruppen har også diskutert forholdet til andre eksisterende nett.

I forhold til innhold og tjenester vil arbeidsgruppen understreke at er det viktig at sektornettene og Kulturnett Norge finner en fornuftig arbeidsdeling. Sektornettene bør fokusere på det som er viktig for egen sektor, mens Kulturnett Norge bør fremstå som en tverrsektoriell og brukervennlig portal til alle norske kulturressurser på Internett. Her bør det sektorspesifikke kunne settes inn i et mer helhetlig perspektiv. I tillegg vil det være naturlig at Kulturnett Norge tar ansvar for utvikling av fellestjenester og andre tilbud som er tverrsektorielle av natur. Slike fellestjenester bør også kunne tilbys regionale kulturnett.

Når det gjelder forholdet mellom Kulturnett Norge og sektornettene har arbeidsgruppen diskutert hvorvidt dagens organisatoriske modell kan sementere grensene mellom sektorene i arkiv-, bibliotek- og museumssektoren og om det derfor ville være ønskelig med inngrep av organisatorisk art som kunne bygge ned slike grenser, for eksempel ved at Det Norske kulturnettet ble organisert som en egen enhet. Gruppen legger allikevel større vekt på betydningen av en sterk faglig forankring i sektornettene egne fagmiljøer.

Arbeidsgruppen mener

- *at sektornettene i Det Norske kulturnettet fortsatt må ha en sterk faglig forankring i sine fagmiljøer, og at dette best kan oppnås ved at ansvaret for utvikling av sektornettene blir liggende i de etatene der ansvaret opprinnelig ble plassert*
- *at Kulturnett Norge bør utvikles til en tverrsektoriell og brukervennlig portal til alle norske kulturressurser på Internett. I tillegg bør Kulturnett Norge utvikle fellestjenester og tilbud som det ikke er naturlig eller ønskelig at sektornettene driver (se oversikt nedenfor)*
- *at Kulturnett Norge bør legge vekt på samordnings- og koordineringsoppgaver i Det Norske kulturnettet*

Disse samordnings- og koordineringsoppgavene bør særlig konsentreres om fem felter:

- Særskilte fellestjenester. Nettstedet Kulturnett Norge bør inneholde en landsomfattende kulturkalender og en web-avis med generelle nettrelaterte kulturnyheter der også sektornyheter kan meldes inn.
- Kompetanse. Kulturnett Norge bør legge vekt på å bygge opp og/eller knytte til seg kompetanse på ulike områder i tilknytning til nettpubliserings og formidling, og drive veiledning og yte konsulenttjenester innen disse områdene og bidra til å utvikle kompetanse innen de samme områdene.

- Gjenfinning. Det er viktig å sørge for at de informasjonsressursene som finnes i de enkelte sektornettene kan gjenfinnes på en så hensiktsmessig og brukervennlig måte som mulig. Kulturnett Norge må fungere som en portal til ressursene i Det Norske kulturnettet. Det medfører at søking og gjenfinning også må være mulig på tvers av sektornettene. Brukere etterspør gjerne en samlet oversikt over et tema, uavhengig av i hvilken sektor materialet befinner seg.
- Brukerne må kunne stille følgende tre krav til portalen: Brukervennlighet, kvalitetssikring av innholdet og vedlikehold av lenkene.
- Stimulerings tiltak. Kulturnett Norge bør selv ta initiativ til at nye tverrsektorielle tiltak og tjenestetilbud blir utviklet innen Det Norske kulturnettet. Det bør bevilges midler fra sentralt hold til dette. Midlene bør forvaltes av Kulturnett Norge.

Det er etablert en rekke regionale kulturnett: Kulturnett Sogn og Fjordane (<http://sognogfjordane.kulturnett.no/>), Kulturnett Troms (<http://troms.kulturnett.no/>), Kulturnett Akershus (<http://akershus.kulturnett.no/>), Kulturnett Hordaland (<http://hordaland.kulturnett.no/>) og Kulturnett Østfold (<http://ostfold.kulturnett.no/>). Arbeidsgruppen mener at de regionale kulturnettene vil kunne spille en viktig rolle når det gjelder ABM-samarbeidet på regionalt og lokalt nivå. I samarbeid med utdanningssektoren vil disse regionale nettene kunne initiere og gjennomføre prosjekter og utvikle og tilby tjenester som det på nasjonalt plan kan være vanskeligere å få realisert. I mange tilfeller vil dette kreve økt ressurstilførsel. For Kulturnett Norge er det en viktig utfordring å få til et godt samspill med de regionale kulturnettene.

Det er viktig at Det Norske kulturnettet fremstår som ett koordinert nettsted med brukeren i fokus. Et viktig virkemiddel for å oppnå dette kan være å etablere en overordnet styringsgruppe for Det Norske kulturnettet. Dagens styringsgruppe gjelder Kulturnett Norge, "navet". En slik overordnet styringsgruppe vil være en viktig faktor for å kunne implementere en nærmere samordning av dagens sektornett og Kulturnett Norge, og kan i sterkere grad avklare en felles redaksjonell profil, fremskaffe en oversikt over den totale innsatsen i Det Norske kulturnettet, og vedta koordinerende tiltak som eksempelvis felles valg av utviklingsverktøy, felles søkemotor, felles aktivitetskalender og liknende.

- *Arbeidsgruppen mener at Det Norske kulturnettet bør ha en overordnet styringsgruppe med et mandat som gjør det mulig å fatte overordnede beslutninger når det gjelder viktige samordnings- og koordineringsoppgaver, jfr. omtalen av slike oppgaver ovenfor. I styringsgruppen bør både "nav" og sektornett være representert, i tillegg til ekstern representasjon. De regionale kulturnettene bør også være representert. Styringsgruppens leder bør hentes fra den eksterne representasjonen.*

Intensjonen med Det Norske kulturnettet var at det skulle være et "helhetlig kultur- og kunnskapsnett for alle". Prosjektet er initiert og delvis finansiert av Kulturdepartementet. Men de institusjonene som har ansvaret for det enkelte sektornett utfører vesentlige deler av oppdraget ved hjelp av sine ordinære driftsmidler. Ved etableringen av Kulturnett Norge har departementet tatt initiativ til å legge til rette for at ABM-sektoren skal kunne utvikle samarbeid ved bruk av IKT. Skal denne målsettingen oppnås må en sørge for at det delte departementsansvaret ikke blir et hinder i utviklingen av Det Norske kulturnettet.

- *Arbeidsgruppen mener at midler til sektornettene må bevilges slik at de kan disponeres uavhengig av departementsgrenser.*

Innen utdanningssektoren er det utviklet en rekke læringsnett. Det er også satt i gang arbeid for å legge grunnlag for et nasjonalt læringsnett. Det er viktig at utvikling av Det Norske kulturnettet sees i sammenheng med utvikling av tjenestetilbud og læremidler i læringsnettene. ABM-sektoren representerer ressurser av stor verdi for undervisnings- og forskningssektoren. Gjennom samarbeid på tvers av etater og sektorgrenser vil arkiv, bibliotek, museer og utdanningsinstitusjoner kunne utvikle nye tjenestetilbud spesielt tilpasset behovet de utdanningssøkende har.

På mange hold registreres og presenteres det i dag oversikter over aktuelle nettressurser. I Det Norske kulturnettet bør en sørge for at en ikke bruker ressurser på områder som allerede dekkes tilfredsstillende av andre eksisterende nett. En bør vurdere om for eksempel emnet idrett naturlig tilhører kulturnettets område. Idrett dekkes allerede av et omfattende nett innen idrettssektoren, og det vil dermed være mer hensiktsmessig om Kulturnett Norge nøyer seg med å lenke til disse ressursene.

6 Digitalisering av arkiv og samlinger

6.0 Digitalt bibliotek

For brukeren vil et digitalt bibliotek være et nettsted der samlingene (bøker, tidsskrifter, kataloger, gjenstander, lyd, bilder osv.) er tilgjengelige i elektronisk form. Til tross for benevnelsen "digitalt bibliotek" dreier dette seg om generelle satsninger som vil være gyldige for hele ABM-sektoren. Temaet digitalt bibliotek behandles i kap. 4.7 Digitalisering og sikring. I kap. 6 diskuteres digitalisering av h.h.v. arkivmateriale, biblioteksamlinger og museumssamlinger.

6.1 Digitalisering av arkivmateriale

Stortingsmelding nr 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving legger vekt på at ABM-institusjonene utvikler effektive og aktive formidlingsformer. Kildematerialet må synliggjøres og stilles til rådighet på en måte som gjør at flest mulig kan ta det i bruk på enklest mulig vis. Institusjonene må selv ta initiativ vis-à-vis brukerne. En nøkkel til dette er den nye teknologiens muligheter i forvaltning og formidling av arkivbestanden, dvs. tilgjengeliggjøring av tradisjonell papirbasert arkivinformasjon i digitalisert form. Slik digitalisering er meget ressurskrevende, uansett om den skjer i form av registrering (avskrift) eller skanning/digital fotografering. Når informasjonen først foreligger i digitalisert form, kan den imidlertid formidles på en kostnadseffektiv måte.

6.1.1 Digitalarkivet og Registreringsentral for historiske data (RHD)

I internasjonal sammenheng ligger Norge langt fremme når det gjelder online tilgang til digitalisert arkivmateriale. De to store aktørene – Digitalarkivet (<http://digitalarkivet.uib.no>) og RHD (<http://www.rhd.uit.no>) - har en samlet bruksfrekvens på mellom 2.5 og 3 mill. søk i måneden. Disse tallene viser at med digitalisering og Internett har tilgangen til arkivtjenester fått en ny dimensjon for svært mange brukere. Arkivbasert informasjon er tilrettelagt for publikum på en annen måte og i et annet omfang enn før. Her kan en med god grunn snakke om en IKT-revolusjon.

RHD og Digitalarkivet har oppstått i kjølvannet av sysselsettingstiltak på 1980- og 1990-tallet. Digitalarkivet er i dag et samarbeidstiltak mellom Arkivverket og Universitetet i Bergen, mens RHD tilhører Universitetet i Tromsø. Begge institusjonene har som oppgave å dataregistere historisk kildemateriale og gjøre dette tilgjengelig for forskning og kulturaktiviteter. Samlet har de to institusjonene databaser med 8-10 mill. søkbare poster på Internett. Kildegrunnlaget er variert, med folketellinger og emigrantregistre blant det viktigste. På flere utenlandske nettsteder er bruk av denne type databaser avgiftsbelagt. Både RHD og Digitalarkivet har etablert sine nettilbud som gratistjenester.

- *Sett i et kultur- og brukerpolitisk perspektiv er det viktig at dette gratisprinsippet opprettholdes.*

6.1.2 Digitalpensjonatet

Også en rekke kulturinstitusjoner, historielag og privatpersoner har lagt ut digitaliserte kilder på nettet. Et fellestrekk for disse er at datamaterialet er beskjedent i omfang og lokalt begrenset. Verdien av slike små og spredte databaser øker dersom de samles på ett sted eller under en felles portal. Med dette for øye har Digitalarkivet opprettet et *Digitalpensjonat*. Dette er et tilbud om webplass for digitaliserte kilder som ikke er registrert og kvalitetssikret av Digitalarkivet selv. Fordelen med denne ordningen er at materialet får gratis plass på Internett, at det blir samlet og synliggjort og i tillegg får et enhetlig brukergrensesnitt. Personvernproblematikk er et annet forhold som taler for å publisere materiale på denne måten. Offentliggjøring av arkivkilder kan aktualisere personvernsspørsmål, og det er viktig at dette aspektet trekkes inn i formidlingsprosessen. Digitalarkivet har kompetanse og rutiner for å vurdere og håndtere denne type problematikk.

- *Arbeidsgruppen ser det som en fordel at digitalisert arkivmateriale på Internett i størst mulig grad kan presenteres samlet.*

6.1.3 Organisering og koordinering av arbeidet med arkivdigitalisering

Prinsipielt finner arbeidsgruppen det naturlig at digitalisering av arkivmateriale i størst mulig utstrekning koordineres av Arkivverket, som er den fagetat som forvalter originalkildene og har som oppgave å tilgjengeliggjøre og formidle dette materialet også på andre måter.

Digitalisering, onlinetjenester og tilrettelegging av datapakker kan i prinsippet betraktes som en formidlingstjeneste på linje med produksjon og salg av mikrofilm, trykte kildeutgivelser, lesesalsfunksjoner og annen tradisjonell brukerrettet virksomhet.

Det er viktig at ressursene til produksjon og formidling av digitalisert arkivinformasjon er store nok til å møte de forventninger og behov som IKT-orienterte brukermiljøer i økende grad vil stille til denne type formidlingstjenester. Behovet for ressurser gjør seg gjeldende både kvantitativt i forhold til originalmaterialets omfang, og kvalitativt når det gjelder utvikling av nye typer digitale tilbud.

- *Arbeidsgruppen mener derfor at det fra et brukersynspunkt er ønskelig å styrke denne siden av arkivsektorens virksomhet i fremtiden.*

Tradisjonelle kildeutgivelser i bokform bør i størst mulig utstrekning også tilgjengeliggjøres online. De fleste slike utgivelser produseres av Riksarkivets Kildeskriptavdeling (tidligere Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt).

- *Arbeidsgruppen mener at Riksarkivet som utgiverorgan må settes ressursmessig i stand til både å digitalisere tidligere kildeutgivelser, samt legge til rette for at fremtidige prosjekter blir tilgjengelig online. Nettbasert tilgjengeliggjøring bør inngå som en systematisk og integrert del av utgivervirksomheten.*

Mye av digitaliseringsarbeidet hittil har hatt andre utgangspunkt enn formidling, det være seg behov for sysselsetting eller ad hoc-behov hos spesielle brukergrupper. Dette har vært viktig i den forstand at nyttig arbeid både har blitt initiert og forsert, men tiltakene har ofte manglet en samlende overordnet prioritering, forankret i en grunnleggende formidlingspolitikk. Det er neppe realistisk å tenke seg at alle aktører digitaliserer kilder i én felles, samordnet operasjon, men det bør være mulig å koordinere både selve registreringsarbeidet og tilgjengeliggjøringen av resultatene på en mer hensiktsmessig måte enn hittil. I en slik forbindelse er det viktig både med et nært samarbeid mellom RHD og Digitalarkivet, og mellom disse institusjonene og andre miljøer. Eksempelvis er det lagt opp til et samarbeid mellom Arkivverket og foreningen DIS-Norge (Data i slektsforskning) der siktemålet er at frivillige skal delta i arbeidet med å dataregistriere kirkebøker.

- *Arbeidsgruppen ser positivt på tiltak som kan føre til samordning og effektivisering av arbeidet med digitalisering av arkivmateriale*
- *Arbeidsgruppen mener at offentlig støtte til digitaliseringsprosjekter med fordel kan knyttes sterkere sammen med spørsmålet om hvordan resultatene skal formidles. I slike sammenhenger bør krav om oversiktighet og behovet for enhetlige løsninger trekkes inn i prosjekt- og finansieringsvurderingene.*

6.1.4 Forholdet mellom Digitalarkivet og RHD

Digitalarkivet og RHD har vokst fram uavhengig av hverandre. Våre to viktigste fagmiljøer innenfor digitalisering av arkivmateriale arbeider parallelt, men hver for seg og til dels med de samme oppgavene. Blant annet har dette gitt seg utslag i at Digitalarkivet og RHD delvis har registrert de samme kildene. Eksempelvis var deler av folketellingene lenge å finne på det ene nettstedet mens resten måtte søkes på det andre. For brukerne var dette forvirrende og

uoversiktlig. Dette er nå løst gjennom utveksling av data, slik at begge nettstedene vil inneholde fullstendige sett av de aktuelle kildene.

Med tanke på optimal ressursutnyttelse er det vesentlig at de to institusjonene samordner sin virksomhet best mulig. Fra et overordnet synspunkt er det ønskelig med et mest mulig samlet og helhetlig grep om digitaliseringsarbeidet, både når det gjelder kilderegistrering, onlinetjenester og tilrettelegging av datamateriale for forskning. Generelt er det viktig å tilstrebe en mest mulig effektiv ressursutnyttelse og organisering av dette.

- *Arbeidsgruppen ser det som viktig at de to institusjonene samarbeider og samordner sin virksomhet best mulig.*

Fra arbeidsgruppens synspunkt er det naturlig å peke spesielt på følgende områder hvor de to institusjonene bør samarbeide:

- *Forholdet til nettbrukerne.* De to nettstedene har i dag til dels overlappende tilbud, men i ulik utforming. Desto bedre samordning av nettjenestene, desto bedre oversikt for brukerne.
- *Forholdet til forskningsmiljøene.* Et av formålene med digitalisering av kilder er å tilrettelegge 'skreddersydd' datamateriale for forskningsprosjekter. Desto mer omfattende datagrunnlag denne type tjenester kan baseres på, desto bedre kan arkivkilder bli utnyttet i forskningssammenheng.
- *Forholdet til skoleverket.* For at potensialet i digitalisert arkivmateriale skal kunne utnyttes i grunn- og videregående skole, bør det utarbeides spesielt tilrettelagte 'undervisningspakker'. Slike undervisningsopplegg må utvikles i nært samarbeid mellom skoleverket og institusjonene som forvalter digitalisert arkivmateriale.
- *Forholdet til ABM-sektoren.* Det bør iverksettes prosjekter der arkiv-, bibliotek- og museumssektoren samarbeider om digital formidling basert på ulike materialtyper. Her vil Digitalarkivet og RHD være sentrale aktører på arkivsidene.

6.2 Digitalisering av biblioteksamlinger

6.2.1 Tilgang til digitale tidsskrift og digitale informasjonsdatabaser

Flere og flere tidsskrift gjøres nå tilgjengelige via Internett i digital form. Dette representerer et betydelig potensial for bibliotek, men samtidig et betydelig problem. Det positive potensialet ligger i at bibliotekene får nye muligheter til å tilby sine brukere mer avanserte tjenester som en følge av at tidsskriftene er tilgjengelige i digital form. I dette ligger for eksempel bedre gjenfinning, enklere lagerhold i biblioteket og muligheten for at mange brukere kan lese i det samme tidsskriftet samtidig.

På samme tid er det en utfordring for bibliotekene å sikre tilgang til eldre nummer av de digitale tidsskriftene. Da en i utgangspunktet ikke opererer med noe eget arkiv over tidsskriftet en abonnerer på vil en miste tilgangen til tidligere utgaver av tidsskriftet hvis en sier opp abonnementet, eller hvis utgiveren fjerner eldre utgaver av tidsskriftet fra sin database. Det er også uklart på hvilke måter biblioteket kan gjøre det digitale tidsskriftet tilgjengelig for sine brukere.

Det arbeides allerede på flere hold med fellesavtaler for tilgang til digitale tidsskrift og informasjonsdatabaser. Det kan nevnes at RBT-Riksbibliotek-tjenesten har 13 konsortieavtaler med 9 leverandører. De omfatter referansedatabaser og ca 5.500 elektroniske tidsskrifttitler. Statens bibliotektilsyn har fremforhandlet og finansiert/delfinansiert abonnementsavtaler for tilgang til referansedatabaser og digitale tidsskrift i fylkesbibliotekene og i 36 folkebibliotek. Slike fellesavtaler er et interessant virkemiddel for å få ned de totale kostnadene, og er også en måte å komme i forhandlinger med leverandørene om spesielle ønsker og behov knyttet til bibliotekenes bruk av de digitale tjenestene. Arbeidet med fellesavtaler bør fortsette, og det bør vurderes om en kan oppnå ytterligere fordeler ved å gå inn i et nordisk samarbeid om slike avtaler for bibliotek. Det er også viktig at relevante fellesavtaler tilbys både folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek.

Det er etter årsskiftet 2000/2001 uavklart om bibliotekene heretter må betale merverdiavgift på digitale tidsskrift, noe som eventuelt vil bety en kraftig kostnadsøkning sammenliknet med dagens avgiftsfrie papirutgaver. Spørsmålet om momsfratak for elektroniske vitenskapelige tidsskrifter er p.t. til behandling i Finansdepartementet etter en henvendelse fra RBT-Riksbibliotek-tjenesten. For å gjøre det mulig for bibliotekene å utnytte potensialet som ligger i overgangen til digitale informasjonstjenester vil arbeidsgruppen anbefale at det etableres særordninger som gjør at det ikke må betales merverdiavgift på digitale tidsskrift og andre viktige digitale informasjonstjenester.

- *Det bør etableres særordninger som gjør at arkiv, bibliotek og museer ikke må betale merverdiavgift på digitale tidsskriftabonnement og på bruk av informasjonsdatabaser*
- *En bør så langt det er mulig forsøke å redusere bibliotekenes kostnader gjennom å forhandle fram gode fellesavtaler for abonnement på digitale tidsskrift og tilgang til informasjonsdatabaser. Slike fellesavtaler bør kunne tilbys både folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek. Det bør også vurderes om en kan oppnå fordeler ved å gå inn i et nordisk samarbeid om dette*
- *Det bør vurderes om en i tilknytning til fellesavtaler om tilgang til digitale tidsskrift kan etablere et sentralt nasjonalt arkiv for tidsskriftene, dette for å sikre tilgang til tidsskriftene i et lengre tidsperspektiv*
- *Det er viktig med en klargjøring av bibliotekenes rettigheter knyttet til bruken av digitale tidsskrift og andre digitale informasjonstjenester*

6.2.2 Sårbart materiale

Mange bibliotek forvalter interessante samlinger med sjeldent og sårbart materiale. For å unngå slitasje på materialet og fordi lokalene ikke egner seg til å gjøre materialet tilgjengelig er det i dag begrenset tilgang til slikt materiale. Eksempler på dette kan være manuskript, eldre bøker, kart, lydopptak, foto og liknende.

Ved å digitalisere slike samlinger kan en oppnå både å gjøre dem til en interessant ressurs på Internett, og å sikre samlingene gjennom en digital kopi i god kvalitet. Videre vil det gjennom en slik tilgjengeliggjøring bli enklere å sette samlingene inn i en større sammenheng.

Mange bibliotek har allerede startet et arbeid med å digitalisere sine viktigste samlinger. Til sammen er dette et stort løft for landets bibliotek, og det er derfor viktig at dette arbeidet gjøres på en tilfredsstillende måte. En sentral rådgivningstjeneste som foreslått av arbeidsgruppen i kap. 4.7 Digitalisering og sikring, vil kunne være til stor hjelp for å sikre at resultatet av digitaliseringsarbeidet kan være nyttig i mange år fremover.

Det er også viktig med tilgang til juridisk kompetanse både i arbeidet med å forhandle fram avtaler med rettighetshavere om digitalisering og tilgjengeliggjøring, og for å sikre at digitaliseringsprosjekt generelt gjøres i henhold til dagens lovgivning.

For å sikre en best mulig bruk av ressursene bør en sørge for at arbeidet med digitalisering av samlinger koordineres. Slik kan en unngå at flere institusjoner bruker sårt tiltrengte ressurser på det samme materialet.

- *Det er viktig å sikre biblioteksektoren rammebetingelser som gjør det mulig å gjennomføre digitalisering av interessante samlinger med tanke på å gjøre dem til en ressurs på Internett*
- *Det er viktig å sikre bibliotekene tilgang til rådgivningstjenester både på de tekniske sidene ved digitaliseringen og på juridiske problemstillinger knyttet til dette*

I tillegg til arbeidet med digitalisering av eldre samlinger er det viktig at bibliotekene utnytter potensialet som ligger i mulighetene til nytenkende lokal tjenesteutvikling på Internett. Gjennom å tilby interessante tjenester og innhold på Internett kan bibliotekene styrke sin rolle som sentrale formidlere av kunnskap og kultur i det norske samfunnet.

6.2.3 Eksempel på digitalisert fulltekstbibliotek

I perioden 1991-1997 digitaliserte Dokumentasjonsprosjektet ved Universitetet i Oslo store mengder litteratur. Dels var dette middelaldermateriale, dels var det nyere litteratur. Av litteratur fra etter-reformatorisk tid ble det digitalisert ca 60.000 sider bokmåslitteratur og ca 15.000 sider nynorsklitteratur. Til sammen er nå ca 35.000 sider av dette materialet lagt ut på Internett, se <http://www.dokpro.uio.no/litteratur/>

Når det gjelder bokmålsmateriale ble tekstene skannet inn i sin helhet. Materialet omfatter verker fra ca 1550 til ca 1900, de fleste fra 1800-tallet. Forfattere som er representert er bl.a. Absalon Pederssøn Beyer, Dorothe Engelbretsdatter, Petter Dass, Henrik Wergeland, Asbjørnsen og Moe, Camilla Collett, Bjørnstjerne Bjørnson, Jonas Lie, Alexander L. Kielland, Jacob Breda Bull, Hans Jæger, Sigbjørn Obstfelder og Ragnhild Jølsen. Dessuten er en del memoarlitteratur blitt digitalisert.

Delprosjekt Nynorsk har skannet et utvalg eldre ordsamlinger, i alt 34 stykker. De vil bli gjort tilgjengelige for fritekstsøk senere. Dette delprosjektet har også skannet hele litterære verk av flere nynorske forfattere som Ivar Aasen, Olav Duun, Arne Garborg, Per Sivle og A.O.Vinje. P.g.a. gjenstående programmeringsarbeid er ikke materialet lagt ut for søk på Internett ennå. Deler av det vil ikke bli fritt tilgjengelig p.g.a. opphavsrettigheter.

- *Det bør settes av ressurser for å bygge videre på igangværende prosjekter for å gjøre viktig norsk litteratur tilgjengelig på Internett.*

6.2.4 Infrastruktur og det digitale biblioteket

Når biblioteksektoren tar fatt på en storstilt satsing på utvikling av digitale bibliotekstjenester, er det viktig at dette skjer på en samordnet måte. Hvis hvert bibliotek agerer uavhengig av de øvrige, vil det bli problematisk å etablere fellestjenester med basis i de totale bibliotekressursene på Internett.

Som det tidligere er pekt på i kap. 4.7 Digitalisering og sikring er etableringen av det digitale biblioteket fortsatt å betrakte som nybrottsarbeid. Det er mange uløste problemer knyttet til langtidsbevaring av digitale dokument, etablering av åpne digitale arkiv og å kunne gi tilgang til digitale informasjonsobjekter. Eksempler på teknologiske utfordringer en møter her er:

- håndtering av opphavsrett, inkludert betalingstjenester
 - hvordan holde komplett oversikt over informasjon om rettighetshavere til hvert enkelt informasjonsobjekt?
 - hvordan håndtere ulike betalingsmodeller for bruken av hvert enkelt informasjonsobjekt for eksempel differensiert ut fra ulike brukerkategorier?
 - hvordan unngå illegal kopiering av informasjonsobjekt?
 - hvordan holde styr på lovlige kopier?
- migrerings- og emuleringsteknologier for å sikre bevaring
 - migrering vil si å flytte digital informasjon til nye teknologigenerasjoner etter hvert som teknologien utvikles
 - emulering innebærer å få en teknologi til å oppføre seg som en annen (for eksempel en tidligere generasjon) for å kunne kjøre programvare som er tilpasset den andre teknologien
- metadata, identifisering og formater
- grensesnitt mellom systemer
 - hvordan kan en gjøre det enkelt for ulike systemer å kommunisere med hverandre og å utveksle informasjonsobjekter
- søke-, gjenfinnings- og tilgangsteknologi
 - hvordan kan en få til å søke på tvers av informasjonstyper, institusjonsgrenser og andre typiske barrierer
 - alternative tilnærminger til spesifisering av et søk – for eksempel søk ved å angi et eksempel på hva en søker i form av et bilde, en lyd eller liknende, eller søk etter gitte ord eller ordkombinasjoner i en lydsekvens
 - teknologi for adgangskontroll og autorisering av brukere eller brukergrupper
 - teknologi for å sikre informasjonsobjekter mot uautoriserte endringer eller kopiering
- lagringsteknologi
 - p.t. en teknologi i sterk endring der investeringer har kort levetid
- brukersentrering
 - hvordan kan en få et system til å tilpasse seg den kontekst som en gitt bruker definerer?

De fleste av disse utfordringene er felles for institusjoner innen hele ABM-sektoren.

For å sikre en koordinert tilnærning til disse utfordringene anbefaler arbeidsgruppen
 * *at det etableres et nasjonalt program for digitale bibliotek som sikter mot å finne gode og samkjørte løsninger på dette området for hele biblioteksektoren (jfr. kap. 4.7 Digitalisering og sikring).*

6.2.5 Særmerknad fra medlemmet Berge: Elektronisk Fagbibliotek (ELF)

Fag- og forskningsbibliotekene er i stor grad basert på internasjonal tidsskrift- og referanselitteratur. I dag er det meste av denne litteraturen tilgjengelig både på papir og elektronisk, med abonnementsvilkår som gjør at bibliotekene i stor grad kjøper begge deler. Overgang til rent elektroniske abonnement kan over tid gi store besparelser for bibliotekene, som da vil slippe å behandle papirutgavene. En forutsetning for å oppnå slike besparelser er at bibliotekene samarbeider og oppnår stordriftfordeler. For brukerne er den digitale utgaven langt å foretrekke, både på grunn av lettere tilgjengelighet, og bedre funksjonalitet. På sikt kan elektronisk publisering føre til store endringer i måten vitenskapelig og faglig litteratur blir utgitt og kommunisert på.

Dagens situasjon der bibliotekene abonnerer på både papir- og elektronisk utgave av faglitteraturen er med stor sannsynlighet en overgangsfase. Om få år vil det meste av tidsskriftlitteratur, referanselitteratur og egenpublisert materiale fra norske universiteter og høgskoler trolig foreligge bare i elektronisk form. Denne litteraturen vil da bare være tilgjengelig gjennom nettverk og lisenser.

Våre naboland Sverige, Finland og Danmark har møtt denne utviklingen med å velge *nasjonale* løsninger for elektroniske fagbibliotek. Danmark, som kanskje har kommet lengst, har tatt skrittet fullt ut og planlegger nå Danmarks Elektroniske Folke- og Forskningsbibliotek (DEFF) som skal være operativt i 2002. Det er grunn til å tro at Norge ligger langt etter nabolandene i å inngå fellesavtaler på elektroniske tidsskrift.

Bibliotekutvalget under Universitets- og Høgskolerådet har tatt initiativ til et norsk Elektronisk Fagbibliotek (ELF) etter lignende modell som i våre naboland. Høsten 2000 startet et forprosjekt som utføres av BIBSYS, og er finansiert av de fire universitetsbibliotekene. Riksbibliotekstjenesten og Nasjonalbiblioteket holdes løpende orientert om arbeidet. Målet med forprosjektet er å utrede innhold, organisering og finansiering av et nasjonalt Elektronisk Fagbibliotek som kan være operativt i 2002.

Grunnlaget for å gå inn for en nasjonalt satsing på et elektronisk fagbibliotek kan kort oppsummeres:

- Et ”sømløst” elektronisk fagbibliotek for hele landet forutsetter lisensavtaler som tillater nasjonal tilgang til abonnementene. Det kan enklest oppnås gjennom en nasjonal løsning. I en videre utvikling der også folkebibliotekene kan delta vil en felles satsing bli enda viktigere.
- En nasjonal løsning vil gi bedre funksjonalitet for brukerne, ved at alle ressurser samles under en felles portal.
- Et elektronisk bibliotek er uavhengig av geografisk lokalisering. Med en felles nasjonal satsing vil det være mulig å utvikle et effektivt driftssystem, og bibliotekene vil totalt kunne spare ressurser.

- Prisstigningen for vitenskapelige tidsskrift er meget stor (7 - 15 % p. a. de siste årene), og sterkt belastende for fagbibliotekenes budsjetter. Analyser viser at prisstigningen ikke skyldes økte produksjonskostnader, men er en følge av at de store tidsskriftforlagene har et tilnærmet monopol. Med nasjonale avtaler vil Norge stå i en langt sterkere forhandlingsposisjon overfor forlagene.

Som beskrevet i avsnitt 6.2.1 arbeider Riksbibliotekjenesten med fellesavtaler for elektroniske tidsskrift og referansedatabaser. Fellesavtalene må kjøpes av de enkelte fagbibliotek hver for seg, og gir ikke grunnlag for en nasjonal satsing på samme måte som ELF-initiativet. Medlemmet Berge vil *ikke* støtte anbefalingen om at utviklingen mot elektroniske bibliotek skal primært gå gjennom en videreføring av slike fellesavtaler. Medlemmet Berge vil i stedet anbefale:

- *Utviklingen av elektronisk bibliotek kan best ivaretas gjennom en nasjonal satsing, tilsvarende det som har skjedd i våre naboland. Universitets- og høyskolebibliotekene har tatt initiativ til et norsk Elektronisk Fagbibliotek (ELF) som vil være en felles nasjonal ressurs. Videre arbeid med fellesavtaler bør samles under ELF-initiativet.*

6.3 Digitalisering av museumssamlingene

6.3.0 Innledning

Landets universiteter forvalter store mengder kunnskap og informasjon om samfunn, kultur, natur og miljø gjennom tidene. Ikke minst har universitetenes museer spilt en viktig rolle i oppbygging og spredning av denne kunnskapen. Det er ikke tilfeldig at museene var utgangspunkt for dannelsen av høyere læresteder og universiteter i Norge. Naturhistoriske, arkeologiske og etnografiske museer og samlinger er i dag i all hovedsak knyttet til universitetene, men de omfatter også kulturhistoriske samlinger.

Omfanget og organiseringen av museenes samlinger gjør dem imidlertid vanskelig tilgjengelig for forskning og undervisning, forvaltning og allmennhet. For å opprettholde sin posisjon som landets fremste gjenstandsbaserte forskningsmiljøer og informasjonsbanker må universitetsmuseene i likhet med de øvrige museene revitalisere sine samlinger. Som et ledd i denne prosessen er det nødvendig å innføre IKT-baserte metoder på alle plan i museene. Dette krever imidlertid en svært ressurskrevende gjennomgang og konvertering av eksisterende samlinger til digital form, der det er behov for både egeninnsats og særskilte ressurser. I en del tilfeller vil etablering av databasene kreve en total magasinrevisjon.

6.3.1 Universitetsmuseene

Museumsprosjektet – Universitetsmuseenes nasjonale databaseprosjekt – ble etablert våren 1998 som et nasjonalt samarbeidsprosjekt mellom universitetene i Norge (<http://www.muspro.uio.no/>). Den bærende prosjektideen er å bygge videre på den erfaring og kompetanse som er skapt gjennom tidligere databaseprosjekter: Dokumentasjonsprosjektet

(<http://www.dokpro.uio.no>) og UNADOK, som ble etablert i 1992 – et samarbeid mellom de fire universitetene i Bergen, Oslo, Trondheim og Tromsø.

Formålet med museumsprosjektet er å lage samordnede, rasjonelle databasesystemer for samlingene ved universitetsmuseene, og å få registrert all informasjon om samlingsobjektene i disse systemene. De viktigste delmålene er å:

- gjennomføre dataregistrering av arkiv og samlinger
- lage rasjonelle rutiner for vedlikehold av samlinger og arkiver
- skape optimal tilgjengelighet for forskere, forvaltning og allmennhet
- samordne datarepresentasjon og grensesnitt
- utvikle metoder for håndtering av ny informasjon

Ved å gjennomføre dette vil en få et basisverktøy i arbeidet med kulturminnevern, biologisk mangfold og oppbyggingen av en artsdatabank.

Prosjektet ble opprettet for å møte de anbefalinger som er satt opp for forvaltningsmuseene i Velure-utvalgets museumsutredning (NOU 1996: 7 Museum : mangfald, minne, møtestad"), forslagene til tiltak for ABM-sektoren i "Den norske IT-veien - Bit for bit" (Rapport fra Statssekretærutvalget for IT, 1996), KUFs Miljøhandlingsplan 2000 og FN's krav om globale miljødatabaser (Rio-konvensjonen og Bern-konvensjonen).

Målet for prosjektet har vært å lage felles databasesystemer for gjenstandshåndtering ved alle universitetsmuseene. Databasesystemene som skal utvikles, bør ideelt sett kunne håndtere all referanseinformasjon rundt gjenstandssamlingene i og utenfor museene. Stikkord er interne krav som gjenstandsforvaltning, feltarbeid, forskning og formidling og eksterne krav fra forvaltningen og samfunnet for øvrig om tilgang til referansedataene.

Visjonen for arbeidet er å utvikle IKT-baserte systemer som gir brukerne en samlet og rasjonell tilgang til informasjon om vår kultur- og naturarv. Ved hjelp av felles grensesnitt og tverrfaglige koblinger av data vil det være mulig å skape helt nye kunnskapskombinasjoner og ny innsikt i de forskjellige fagområdene.

Museumsprosjektet er involvert både i de naturhistoriske og de kulturhistoriske museene, og prosjektet er delt inn i ulike delprosjekter innen fagområdene arkeologi, etnografi, kulturhistorie, botanikk, zoologi, geologi og paleontologi. Felles for alle delprosjektene er at de har store, til dels uoversiktlige samlinger som skal digitaliseres. Materialet dataføres og kvalitetssikres før det legges i databaser. De ferdige databasene vil alle være bygd på samme plattform og være kompatible med hverandre samtidig som en sikrer de enkelte samlingenes særtrekk. Dataføringen blir utført i forskjellige programmer og etter forskjellige metoder ut fra samlingens oppbygning og til dels historikken i fagmiljøet.

6.3.2 De øvrige kunst- og kulturhistoriske museene

Det er igangsatt en rekke prosjekter for digitalisering av museumssamlinger også utenfor universitetssektoren. Allerede i slutten av 1970-årene innledet Norges museumsforbund¹ et

¹ Den gang Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer.

samarbeid med HIT-senteret ved Universitetet i Bergen² om innføring av IT i museene. Dette arbeidet er videreført og i dag har nær 250 institusjoner installert programvaren REGIMUS for registrering av kulturhistoriske gjenstander og fotografier.

Nasjonalgalleriet har i samarbeid med Museet for samtidskunst utviklet IMAGO - et registreringsprogram for billedkunst.

Prosjektet PRIMUS er etablert i et samarbeid mellom Norsk folkemuseum, Norsk teknisk museum, Maihaugen og Norsk telemuseum. Senere har Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum kommet med i gruppen. PRIMUS er i utgangspunktet utviklet for å kunne håndtere store gjenstands- og fotosamlinger, men det skal i løpet av inneværende år også tilbys til mindre institusjoner.

Museenes datatjeneste er et prosjekt initiert av Norsk museumsutvikling gjennom en samarbeidsavtale med Norsk folkemuseum. Museenes datatjeneste har to sentrale oppgaver: utvikling og distribusjon av museumsprogramvare og utvikling og drift av nettbaserte samkataloger. Museenes datatjeneste er lokalisert til Norsk folkemuseum som et treårig prøveprosjekt, med sikte på å etablere en fast tjeneste. Prosjektet startet i november 2000.

Museenes datatjeneste skal sørge for videre utvikling og distribusjon av REGIMUS, PRIMUS og IMAGO i samarbeid med de miljøene som i dag er ansvarlige for disse programtilbudene. I prosjektet skal det utredes et forslag til organisasjonsmodell, styring og finansiering av en permanent datatjeneste for museer. Det skal legges fram forslag til løsninger for felles kataloger for kunst- og kulturhistorisk materiale, og det skal bidra til å fremme fremtidige samarbeidsmodeller og/eller felles løsninger for utvikling og veiledning på datafeltet mellom arkiv-, bibliotek og museumssektoren.

Både universitetsmuseene og de øvrige museene sliter med store etterslep i digitalisering av samlingene. Får en finansiert full elektronisk registrering av museumssamlingene vil hovedresultatet være en samlet og rasjonell tilgang til informasjon om vår kultur- og naturarv, og en vil få enhetlige og nasjonale register for alt forskningsmateriale som er samlet i museene. Samlingene vil da kunne brukes til forskning i langt større grad enn før og de vil kunne danne grunnlag for undervisning fra grunnskole til universitet, i fjernundervisning og i etter- og videreutdanning. Samtidig vil forvaltningen ha et unikt verktøy i arbeidet med å lage lovpålagte konsekvensutredninger.

De naturhistoriske databasene vil også kunne gi regionale og nasjonale oversikter over det biologiske mangfoldet. Dette vil sammen med universitetsmuseenes allerede eksisterende infrastruktur og personale danne grunnlaget for etableringen av en nasjonal artsdatabank.

6.3.3 Anbefalinger

Det er en sentral utfordring å sikre ressurser til digitalisering av museumssamlingene, og arbeidsgruppen ser Museumsprosjektet som et meget viktig pilotprosjekt. Det er viktig å utnytte kompetansen som er utviklet på dette feltet. Prosjektet gir en enestående mulighet for å koble natur- og kulturdata og dermed se hele feltet i sammenheng. Dette vil kunne skape synergieffekter for forskning, formidling og forvaltning.

² Den gang NAVFs edb-senter for humanistisk forskning.

- * *For å sikre en best mulig utnyttelse av ressursene og for å legge til rette for bruk av materiale på tvers av museumstyper, er det viktig med et godt samarbeid mellom Museumsprosjektet og Museenes datatjeneste, og at disse igjen samarbeider med tilsvarende utviklingsmiljøer innenfor arkiv- og biblioteksektoren*

6.3.4 Eksempler på formidling av digitaliserte samlinger og arkiv

Digitaliserte samlinger og arkiv kommer ikke bare forskersamfunnet til gode. De samme ressursene kan også brukes i formidlingssammenheng på ulike nivåer – og nå uspesifiserte grupper av brukere, men også definerte brukergrupper innen høyere undervisning og undervisning på grunnskolenivå. To prosjekter som nå er under utvikling på arkeologifeltet kan tjene som eksempel på hvordan digitaliserte samlinger og arkiv kan brukes på ulike nivå i formidlingssammenheng og på denne måten skape synergieffekter.

Prosjektet *Arkeoland - et digitalt ressursbibliotek for nordisk arkeologi* – er et nasjonalt samarbeidsprosjekt som omfatter alle universitetsmusene, det nasjonale Museumsprosjektet, samt Arkeologisk museum i Stavanger. Det har som hovedmål å etablere et digitalt ressursbibliotek for arkeologi. Ressursbiblioteket er presentert som et nettsted og er bygd opp slik at det aktivt kan inkorporeres i arkeologiundervisningen i Norge. Her skal både leg og lærd kunne finne store mengder relevant arkeologisk litteratur, foto og gjenstandsoversikter fra hele landet. Etter hvert vil det bli mer materiale tilgjengelig på dette nettstedet (<http://www.arkeoland.uib.no>). Arkeoland skal med andre ord være en informasjonsbank for både lærere og studenter på ulike gradsnivå. Prosjektet har valgt å satse på fire hovedområder/satsningsfelt: Faste kulturminner, løse kulturminner, dokumentasjon og ressurser. Innenfor disse hovedfeltene får en blant annet tilgang til mange ulike databaser, digitalisert arkeologisk litteratur og elektroniske materialkurs. I tillegg åpner prosjektet også for generell informasjon omkring faget arkeologi, studietilbud, undervisningsinformasjon, konferanser, seminarer og ulike nyhetsoppslag.

Arkeoland kan blant annet som eneste aktør i Norge tilby brukerne tilgang til den *nasjonale fornminnebasen* (<http://www.arkeoland.uib.no/>). Fornminnebasen inneholder opplysninger om samtlige registrerte fornminner fra Nordkapp til Lindesnes. Dette tilbudet er helt unikt og er et resultat av godt samarbeid mellom Arkeoland, Riksantikvaren og Museumsprosjektet.

Et annet formidlingsprosjekt tar i bruk de samme ressursene i et digitalisert undervisningsopplegg for mellomtrinnet på grunnskolen. Her forsøker en også å få tilrettelagt de store databasene, som blant annet er digitalisert gjennom Museumsprosjektet, slik at informasjonen også passer for barn. Med bakgrunn i målsetninger formulert i Læreplanens Reform 97 for grunnskolen, satte Bergen museum høsten 1999 i gang prosjektet *Gamle naboar*, direkte rettet mot 4.-7. klasse med temaet "*fortiden på hjemstedet ditt*" med utgangspunkt i arkeologi og kulturminner fra forhistorisk tid. Prosjektet gir en grundig innføring omkring ulike samfunnsmessige aspekter fra eldre steinalder fram til og med middelalder. Sentrale temaer er "Kva levde dei av?", "Busetnad", "Menneske og samfunn", "Råstoff, våpen og smykke", "Gravskikk" og "Tru". I tillegg gis det en generell introduksjon til faget arkeologi og hvordan en arkeolog arbeider. Det gis oppgaver som er tenkt løst som prosjektarbeid eller gjennom gruppearbeid i klassene. Målet med prosjektet er å øke tilgjengeligheten til arkeologisk kunnskap generelt og kunnskap om hvilke kulturminner som finnes eller som en gang i fortiden har vært tilstede i elevens eget nærmiljø. *Gamle naboar* vil bli gjort tilgjengelig både som et nettsted og på CD-ROM.

6.4 Digitalisering og håndtering av digitale fotosamlinger

Det er i dag mulig å digitalisere et fotografi både med tanke på formidling av fotografiet via datanettverk og med tanke på å bevare fotografiet for ettertiden i digital form. Det finnes et stort utvalg teknologiske løsninger for digitalisering av fotografi, og de ulike løsningene kan gi svært forskjellige resultater.

Digital håndtering av fotografi åpner for helt nye muligheter for eierne av fotosamlinger. Det er derfor sannsynlig at det innen ABM-sektoren vil gjennomføres en rekke digitaliseringsprosjekt over de kommende årene. Samlet vil dette utgjøre et stort løft som også vil kreve betydelige ressurser.

For å få størst mulig utbytte av ressursene som brukes til dette, er det viktig å synliggjøre eksisterende erfaringer og kunnskaper som finnes om digitalisering av fotografi og håndtering av digitale samlinger.

- *Det bør etableres rådgivningstjenester for digitalisering av fotografi for bevaring og formidling, samt for håndtering av digitalt fotomateriale*

Dette vil være et viktig delområde for en generell rådgivningstjeneste for digitalisering av samlinger for bevaring og formidling. En slik generell tjeneste er diskutert i kap. 4.7 Digitalisering og sikring.

I kap. 4.7 Digitalisering og sikring diskuteres også hvordan en gjennom ulike former for samhandling kan etablere fellesløsninger som ellers vil bli for kostbare å etablere for hver enkelt institusjon. Disse betraktningene har stor gyldighet for håndtering av digitale fotosamlinger, og gjentas derfor her, konkretisert for dette området.

- *Det bør vurderes om flere ABM-institusjoner innen et geografisk område kan samarbeide om å etablere nødvendig IKT-infrastruktur og kompetanse for digitalisering og håndtering av digitale samlinger som en fellestjeneste i regionen. Slike regionale tjenester bør da samordnes med de nasjonale ressursene for å gjøre det mulig å etablere en kraftig samordnet nasjonal tjeneste for tilgang til digitale fotosamlinger. Et viktig element i dette er bruk av en felles nasjonal standard for registrering av fotografi*

Det er også viktig å erkjenne at digitale kamera er i ferd med å bli allemannseie, og at profesjonelle fotografer allerede har benyttet digitale kamera i mange år. Morgendagens historiske fotosamlinger vil med andre ord ofte være digitale allerede fra eksponeringsøyeblikket. Fotohistoriske miljø må derfor i alle fall forberede seg på å måtte håndtere omfattende digitale samlinger både for formidling og bevaring.

7 Bevaring og formidling av fotografier

7.1 Et fellesområde for arkiv, bibliotek og museer

Museer, bibliotek og arkivinstitusjoner forvalter alle fotografier, og slik har ABM-sektoren sammen med en del private institusjoner og selskaper et felles ansvar for å ta vare på den norske fotografiarven.

Selv om arkivinstitusjoner, bibliotek og museer tilnærmer seg "samlinger" eller "arkiv" på ulike måter, er problemstillinger i forhold til innsamling/mottak, oppbevaring, konservering, opphavsrett, digitalisering, tilgjengeliggjøring og formidling av ganske lik karakter. En felles og overordnet målsetting for museer, arkivinstitusjoner og bibliotek bør være å sikre og dokumentere fotografisk materiale og gjøre materialet tilgjengelig for publikum og forskere. Den samlede kompetansen og de samlede ressursene innen ABM-sektoren vil kunne dra god nytte av et tettere samarbeid. Områder der et samarbeid hittil har vist seg å være vanskeligere er innenfor utvikling av felles standarder for registrering og klassifisering.

Med fotografier som utgangspunkt, med basis i det nasjonale fotobevaringsarbeidet som pågår på tvers av hele ABM-sektoren og med et allerede eksisterende fylkeskontaktnett, vil fotografi også egne seg meget godt som et fellesområde for utprøving av samordningstiltak og brukertilpasning av tjenester.

7.2 Organisering av fotobevaringsarbeidet i Norge

7.2.1 Kort historikk

Det første initiativet til et organisert, landsomfattende arbeid for fotobevaring ble tatt i 1928 med dannelsen av en ikonografisk kommisjon. Men både før og etter dette har fotobevaringsarbeidet foregått i regi av flere institusjoner. Ulike faggrupper og institusjoner har lagt vekt på forskjellige aspekter ved fotografiet som medium. Innenfor det organiserte fotobevaringsarbeidet i Norge har fotografiet hovedsakelig blitt vurdert som historisk kildemateriale, det vil si at den dokumentariske siden har vært fremtredende. Det har vært mindre fokus på de estetiske sidene ved fotografiet og på fotografiets tekniske historie. Dette har naturlig nok preget organiseringen av fotobevaringsarbeidet. Flere av de større museene, i særlig grad Norsk folkemuseum, har store fotosamlinger. Flere universitetsbibliotek, -museer og -institutt har også viktige samlinger innenfor dette området.

7.2.2 Nasjonale fotobevaringsinstitusjoner

Hovedmålet for det nasjonale fotobevaringsarbeidet er å sørge for en håndtering som i størst mulig grad verner originalmaterialet, og å sørge for at det fotografiske materialet gjøres tilgjengelig for forskere og publikum. NMU-Fotosekretariatet, Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum og Nasjonalbiblioteket har et nasjonalt ansvar for fotobevaring i Norge. De arbeider for bevaring av fotografi i et så vidt spekter som mulig; uttrykk, teknikk, tid, innhold

og kildepotensiale. I bevaringssammenheng vil dette si at også det kunstneriske og teknologiske aspektet ved fotografiet er en viktig del av fotografiets historie. Videre arbeides det for å fremme fotohistorisk forskning og heve fotokonserveringsfagets status. Norsk kulturråd har fotobevaring som ett av sine satsningsområder, og tildeler midler på grunnlag av søknader. Kulturrådet deltar i et nasjonalt forum. De fire institusjonene har to faste kontaktmøter i året for å fremme et bedre samarbeid for felles mål innenfor fotobevaring.

Felles oppgaver for det nasjonale arbeidet med fotobevaring:

- Arbeide for å styrke utdanning innen fotokonservering og fotohistorie.
- Fremme forskning om fotografi.
- Kartlegge sentrale private norske fotografisamlinger (i bildebyråer, arkivinstitusjoner, bedrifter og hos private samlere).
- Utarbeide kriterier for prioritering av samlinger og vernekriterier.
- Videreutvikle standarder og veiledningsmateriell.
- Utvikle felles databaser og samkataloger.
- Utvikle et *FOTONETT* som egen webside.
- Samordne den fysiske plasseringen av fotografisamlinger.

7.2.2.1 Norsk museumsutvikling – Fotosekretariatet

NMU-Fotosekretariatet er koordinerende og rådgivende for det nasjonale fotobevaringsarbeidet som har et statlig, fylkeskommunalt og kommunalt nivå. Fotosekretariatet samordner arbeidet med innsamling, registrering og oppbevaring av fotografisk materiale og koordinerer dette med private tiltak og arbeid med fotografi innen andre sektorer. Som et serviceorgan for kulturhistoriske institusjoner, foreninger, bedrifter og private samlere som arbeider med fotografi, arrangerer Fotosekretariatet kurs, konferanser, seminarer og gir råd om ulike emner innen fotobevaring. I tillegg deltar Fotosekretariatet i utviklingen av nasjonale registreringsstandarder og klassifikasjonssystemer.

Hovedoppgaver for NMU-Fotosekretariatet:

- Koordinere samarbeidet på nasjonalt- og fylkeskommunalt nivå.
- Bidra til å utvikle programvare for fotodokumentasjon.
- Ha en rådgivningstjeneste for dokumentasjon, oppbevaringsforhold, oppbevaringsmateriell og fotorettslige spørsmål.
- Oppdatere og vedlikeholde Registrene over norske fotografer og samlinger.
- Følge opp konklusjonene fra Verneplanen og Fotokonserveringsprosjektet.
- Trykke informasjons- og veiledningsmateriell.
- Utgi meldingsbladet *Svarthvitt – kulturhistorisk fotografi*.

7.2.2.2 Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum

Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum skal dekke de kunstneriske, kulturhistoriske og tekniske sidene ved fotografiet – det vil si, fotohistorien. Museet skal gjennom forskning, innsamling og bevaring skape kunnskap om, forståelse for og opplevelse av fotografiet som historisk kulturytring, samfunnsfenomen og som estetisk og kunstnerisk uttrykk. Som nasjonalt fotomuseum skal det gi faglig hjelp til kulturinstitusjoner og personer som vil formidle fotografi, fototeknologi og fotohistorie.

Hovedoppgaver for Fotomuseet:

- Utføre forskning om fotohistorie.
- Utvikle bibliografi/spesialbibliotek.
- Sørge for innkjøp og innsamling av norsk og internasjonalt fotografi.
- Sørge for innkjøp og innsamling av fototeknisk utstyr.
- Formidle gjennom faste og temporære utstillinger, foredrag, seminarer og publikasjoner.
- Tilby faglig rådgivning.

7.2.2.3 Nasjonalbiblioteket

Nasjonalbiblioteket arbeider for at allment tilgjengelig fotografi skal bli bevart for ettertiden (jfr. Lov om pliktavlevering). Videre blir historisk fotografisk materiale bevart og gjort tilgjengelig ved institusjonen. Nasjonalbiblioteket er en ressurs for andre forvaltere av fotografi i deres tekniske bearbeiding av fotografisk materiale. Institusjonen produserer bruksnegativ, digitale kopier og yter konserverings- og rådgivningstjenester. Det arbeides aktivt for en enhetlig standard for registrering/katalogisering av fotografi. Fotografisk materiale kan etter avtale fritt deponeres i Nasjonalbibliotekets sikringsmagasiner. I tillegg sikkerhetskopierer Nasjonalbiblioteket verneverdig fotografi. Formidling av fotografi foregår både faktisk og virtuelt, sistnevnte for eksempel i bildedatabasen Galleri NOR som skal utvikles til en nasjonal bildedatabase.

Hovedoppgaver for Nasjonalbiblioteket:

- Sørge for pliktavlevering.
- Foreta sikkerhetskopiering.
- Formidle fotografier.
- Tilby gratis deponering i sikringsmagasin.
- Tilby konserveringstjenester.
- Ha en rådgivningstjeneste for konservering, digitalisering, katalogisering og prosjektering av større fotobevaringsoppgaver.

7.2.2.4 Norsk kulturråd

Norsk kulturråd disponerer midler til prosjekter innen fotobevaring, som har vært ett av Kulturrådets satsningsområder de siste årene. Tiltak som skal sikre bedre oppbevaringsforhold, er særlig prioritert. I 1998 opprettet Kulturrådet en arbeidsgruppe for fotobevaring som skal fungere som konsulentorgan i forbindelse med søknader og være et forum for drøfting av behov for konkrete tiltak.

Hovedoppgaver for Norsk kulturråd innen fotobevaring:

- Forvalte midler til bevaring og formidling av fotografi.
- Gi støtte til innkjøp av nasjonalt viktige fotografier.

7.2.3 Fylkesansvarlige fotobevaringsinstitusjoner

I dag er det 25 fotobevaringsinstitusjoner på fylkesnivå. Disse skal være rådgivere for fylkeskommunale og kommunale myndigheter og for de lokale institusjonene som utfører det praktiske innsamlings- og registreringsarbeidet. De fylkesansvarlige institusjonene skal også fungere som kontaktledd mellom NMU-Fotosekretariatet og det kommunale eller lokale fotobevaringsmiljøet. Dette ansvaret er i dag lagt til følgende institusjoner:

ØSTFOLD	Østfold fylkes billedarkiv
AKERSHUS	Akershus fylkesmuseum
OSLO	Oslo Bymuseum
HEDMARK	Musea i Nordøsterdalen
	Hedmarksmuseet
	Gruetunet Museum
	Glomdalsmuseet
OPPLAND	Maihaugen
	Hadeland Folkemuseum
	Valdres Folkemuseum
	Toten Økomuseum
BUSKERUD	Buskerud fylkesfotoarkiv
VESTFOLD	Fellestjenesten for arkiv/foto - Sandefjordmuseene
TELEMARK	Telemark Museum
AUST-AGDER	Aust-Agder Arkivet
VEST-AGDER	Vest-Agder Fylkesmuseum
ROGALAND	Statsarkivet i Stavanger
HORDALAND	Hordaland fylkesarkiv - Fotoverntenesta
SOGN & FJORDANE	Fylkesarkivet i Sogn & Fjordane
MØRE & ROMSDAL	Aalesund Museum - FylkesFOTOarkivet
SØR-TRØNDELAG	Trøndelag Folkemuseum
NORD-TRØNDELAG	Levanger Museum
NORDLAND	Nordlandsmuseet
TROMS	Tromsø Museum
FINNMARK	Finnmark fylkesbibliotek

7.2.4 Lokale fotobevaringsinstitusjoner

De lokale fotobevaringsinstitusjonene omfatter blant annet kommunale museer, arkivinstitusjoner, bibliotek, bedrifter, historielag og private eiere. Deres arbeid består i å samle inn og registrere fotografier. Den lokale kunnskapen om hendelser og personer er et nødvendig og viktig bidrag i forhold til innsamlings- og registreringsarbeidet og er en ressurs i det nasjonale fotobevaringsarbeidet. Nettopp gjennom interessen for lokalt kulturvern og oppbyggingen av lokale bildesamlinger, dannes et nasjonalt fotohistorisk arkiv.

7.3 Bevaringssituasjonen

Med midler fra Norsk kulturråd har Sekretariatet for fotoregistrering i 1995-1996 gjennomført en grundig analyse av bevaringstilstanden for 14 utvalgte, representative fotosamlinger. Målet var å kartlegge samlingens oppbevaringsforhold, og å bedre disse gjennom forslag til tiltak. Av viktige forvaltere av fotografisk materiale som deltok i undersøkelsen finner vi blant annet Riksantikvaren, Statsarkivet i Stavanger, Universitetsbiblioteket i Bergen, Maihaugen, Scan-Foto og Norsk Hydro.

Rapporten gir en alarmerende beskrivelse av situasjonen for de fleste undersøkte samlingene. Undersøkelsene viser at en tredjepart av materialet er i ferd med å gå tapt. Overføres dette til et anslått tall på ca 40 mill. fotografier i norske samlinger, er ca 12 mill. av disse utsatt for en eller annen form for sterk nedbryting og ca 2.5 mill. fotografier har behov for akutt konservering. Kartleggingen og analysen av de undersøkte samlingene viser at klimaet i fotomagasinene i de undersøkte institusjonene er så dårlige at fotografiernes levetid neppe vil overstige 100 år. Da undersøkelsene ble foretatt hadde heller ingen av institusjonene utarbeidet planer for evakuering av samlingene ved brann, vannlekkasjer, flom eller andre katastrofer.

Et lyspunkt i undersøkelsen er at bevisstheten om fotobevaring og oppbevaringsforhold ser ut til å være økende. Men institusjonene mangler samtidig ressurser som gir muligheter for å prioritere nødvendige tiltak. Hovedtyngden av det fotografiske materialet i arkivinstitusjoner, bibliotek og museer er fra tiden før 2. verdenskrig, og det er derfor grunn til å rette større oppmerksomhet mot de relativt store mengder av nyere fotografisk materiale som i dag forvaltes av bildebyråer, aviser, bedrifter og profesjonelle fotografer.

Undersøkelsen fra Sekretariatet for fotoregistrering viser klart at det er viktig å forbedre samlingens oppbevaringsforhold hvis den fotografiske kulturarven skal bevares for ettertiden. Sett i lys av de store fotosamlingene som oppbevares ved norske institusjoner er det behov for:

- styrking av kompetanse innenfor fotokonservering, både nasjonalt og på fylkesleddet
- prioritering av tiltak for forbedring av oppbevaringsforhold og ressurser til å sette disse i verk
- oppfølging av arbeidet med tilstandsregistreringer for nærmere kartlegging av fremtidige behov

7.4 Utfordringer

Alle fylkeskommuner bør utarbeide en strategiplan for fotobevaringsarbeidet. Norsk museumsutvikling – Fotosekretariatet – i samarbeid med aktuelle aktører - bør lage en mal for slike planer. Planene kan omfatte ett enkelt fylke, men et godt fotobevaringsarbeid krever både kompetanseoppbygging og investeringer i lokaler og utstyr. For å få en bedre ressursutnyttelse bør det derfor vurderes om det kan være hensiktsmessig å legge til rette for organisert fotobevaringssamarbeid mellom to eller flere fylker og samarbeid mellom fylkeskommunene og de nasjonale institusjonene som arbeider på feltet. Her er det særlig aktuelt å se på tilbudene fra Nasjonalbibliotekets avdeling i Rana. Planene bør omfatte tiltak for:

- *utbygging av magasin for oppbevaring av fotografisk materiale og/eller samarbeide med Nasjonalbiblioteket om oppbevaring*
- *felles opplæring av personale ved institusjonene i regionen (bevaringsstrategier, fotoregistrering, skanning, formidling, rettighetsspørsmål)*
- *samarbeid om skanning med elektronisk lagring og formidling av store eller sentrale fotosamlinger*
- *utvikling av "samkataloger" eller felles regionalt nettsted for formidling av bildedatabaser på Internett*
- *oppretting av felles stillinger som fotoarkivar og fotograf som kan ha ansvar for flere institusjoner der samarbeidet går på tvers av sektorer for komplettering, innsamlings- og utvelgelsesstrategier, registrering og formidling av fotosamlinger*

Stortingsmelding nr 22 (1999-2000) foreslår å opprette en fellestjeneste for konservering på museumssektoren i hvert fylke. Dette forslaget kan sees i sammenheng med den fylkesvise "tjenesten" som er etablert i de fleste fylker innenfor fotobevaring, men der kompetanse innen fotokonservering mangler. I oppfølgingen av Stortingsmeldingen bør man se på konserveringssamarbeid både på tvers av sektorene og på tvers av fylkesgrensene.

Morgendagens fotomateriale vil være digitalt i sin opprinnelige form. I et langsiktig perspektiv kan det være spørsmål om det er realistisk å legge opp til at alt eldre fotomateriale skal søkes bevart i sin opprinnelige form, eller om man bør satse på at deler av materialet bare bevares digitalt. Det ligger en klar utfordring for Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum, Nasjonalbiblioteket og Norsk museumsutvikling – Fotosekretariatet i å utrede dette spørsmålet nærmere i samarbeid med de utøvende aktører ved museene og andre institusjoner innen ABM-sektoren.

7.5 Kompetanseoppbygging

Digitaliseringsrevolusjonen har bidratt til utvikling av nye former for formidling og kunnskapsoverføring. Arkivinstitusjoner, bibliotek, museer, forsknings- og utdanningsinstitusjoner har i dag et bedre utgangspunkt enn før for å samle og koordinere sine ressurser mot et felles mål: bedre tilgang til informasjon og kunnskap. Dette vil ikke bare komme allmennheten til gode, men vil også styrke nettverksoppbyggingen og kompetansehevingen innenfor hver enkelt institusjon.

I videregående opplæring er det utviklet en ny studieretning "Medier og kommunikasjon". Fotograffaget er lagt til den nye studieretningen. To år i skole og to år i bedrift leder fram til fagbrev.

Arbeidsgruppen mener at

- *KUF og KD i samarbeid med de sentrale fotomiljøene innen ABM-sektorene bør ta et initiativ til å utrede konsekvensene av denne omleggingen*
- *Det bør spesielt vurderes om det bør utvikles et eget etter- og videreutdanningsløp som sikrer spisskompetanse utover fagbrevet*

I et langsiktig perspektiv vil det være viktig å stimulere til forskning rundt fotografi, fotografiets historie og bevaring av fotografier. Dette er områder der Norge i dag står svakt. Et nærmere samarbeid med utdannings- og forskningsmiljøene innen feltet fotohistorie er derfor både ønskelig og nødvendig for å kunne drive et fullt ut tilfredsstillende fotobevaringsarbeid. I denne sammenhengen er det også nødvendig å påpeke hvor viktig det er å bygge opp kompetanse innen fotokonservering, og legge til rette for stillinger på dette feltet. Her kommer utdannelsetilbudet i Norge til kort der kun malerikonservering og konservering på arkeologisk gjenstandsmateriale foreløpig er dekket. Undervisning i papir(foto)konservering finnes ikke i Norge. I dag kjøper Norge studieplasser på dette emnet ved Konservatorskolen i København. Denne ordningen administreres av Norsk museumsutvikling og Norsk museumsutvikling gir også stipend til videreutdanning innenfor konservering i utlandet.

Det er en utfordring i å bygge ut undervisning innenfor dette feltet i Norge, men det er en klar utfordring i å se på muligheter for nordisk samarbeid og eventuell arbeidsdeling innenfor en slik undervisning.

- *For å styrke kompetanseoppbyggingen innenfor fotohistorie og fotobevaring og legge grunnlag for opplæring innenfor disse feltene bør det derfor opprettes stipendordninger og/eller et doktorprogram for fotoområdet. Dette kan eventuelt inngå i et større forskningsprogram som rettes mot flere felles utfordringer mellom arkiv-, bibliotek- og museumssektorene.*
- *Norsk museumsutvikling bør i samarbeid med Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum og Nasjonalbiblioteket ha et særlig ansvar for å følge opp dette området.*

7.6 Tilgjengeliggjøring

I arbeidet med å etablere en felles nasjonal standard for fotoregistrering i hele ABM-sektoren, er det viktig å vurdere både hvordan digitale fotokataloger ved ulike institusjoner kan ses i sammenheng, og hvordan digitale fotografi kan ses i sammenheng med andre typer digitale samlinger.

I kap. 4.6 Standardisering diskuteres hvordan en utbredelse av Dublin Core-standarden kan åpne for at en både kan se ensartede samlinger fra ulike institusjoner i sammenheng og kople informasjon fra forskjellige typer samlinger på en meningsfull måte. Hvis Dublin Core-standarden også legges til grunn ved beskrivelse av andre typer samlinger, vil det samtidig kunne ligge vel til rette for å kople informasjon om disse samlingene med fotosamlingene.

For tilgjengeliggjøring og formidling av fotografier er det en sentral utfordring å gjøre sterkere bruk av elektroniske medier.

Utfordringene:

- *Norsk museumsutvikling, Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum, Nasjonalbiblioteket og Riksarkivaren bør samarbeide om å etablere felles nasjonale standarder for fotoregistrering for hele ABM-sektoren og bedre utvikling og tilbud av programvare for registrering og formidling av fotografier.*
- *Hele ABM-sektoren bør øke innsatsen for å gjøre samlingene tilgjengelige via Internett. Norsk museumsutvikling, Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum og Nasjonalbiblioteket bør etablere en fotonettside under Kulturnett Norge for veiledning i fotobevaringsarbeid og som portal til elektroniske fotoarkiv og utstillinger på nettet.*
- *Norsk museumsutvikling bør følge opp arbeidet med utbygging og oppdatering av den nasjonale databasen over norske fotografier og samlinger.*
- *Fotomiljøene bør stimulere til aktiv og bevisst bruk av fotografi i nettpresentasjoner og nettutstillinger som produseres av arkivinstitusjoner, bibliotek og museer.*
- *Nasjonalbiblioteket bør styrke fellestjenester for digitalisering av fotografi.*
- *Nasjonalbiblioteket bør ha et særlig ansvar for å styrke kunnskap om og håndtering av opphavsrettslige spørsmål ved formidling av fotografier.*

8 Bibliotek og fjernlån

8.1 Allmennhetens tilgang til offentlig finansierte bibliotek

Offentlige bibliotekstjenester i Norge er delt mellom folke- og fylkesbibliotek, skolebibliotek, Nasjonalbiblioteket, Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek og fag- og forskningsbibliotek. Folkebibliotekene drives av kommunene, mens fylkeskommunene har ansvaret for fylkesbibliotekene. Folkebibliotekvirksomheten er regulert gjennom Lov om folkebibliotek fra 1985. Alle kommuner er forpliktet til å ha et folkebibliotek. Skolebibliotek i grunn- og videregående skole er hjemlet i Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa fra 1998. Fagbibliotekene eies av sine moderinstitusjoner (universitet, høyskoler, forskningsinstitutt, samt andre offentlige eller private institusjoner, organisasjoner og bedrifter) og får sine budsjett derfra for primært å betjene institusjonens brukere. Det statlige ansvaret for folkebibliotekene ligger i KD, mens hovedtyngden av fagbibliotekene gjennom sine eiere hører til KUF.

Til sammen forvalter norske fag- og forskningsbibliotek og folkebibliotek anslagsvis 44 mill. fysiske enheter, ganske likt fordelt på de to sektorene. I tillegg gir bibliotekene tilgang til omfattende informasjonsressurser på Verdensveven, enten gjennom lisensavtaler eller ved strukturerte innganger (portaler) til fritt tilgjengelig informasjon. Sammen med den kompetansen de ansatte i biblioteksektoren representerer, er bibliotekenes tilbud av sentral betydning for samfunnet. I 1999 lånte fag- og forskningsbibliotekene ut til sammen ca 3.8 mill. enheter, mens folkebibliotekenes samlede utlånstill var ca 23 mill.

Skolebibliotekstatistikken, som innsamles og publiseres av Statens bibliotektilsyn, viser at det samlede utlånstallet i grunn- og videregående skoler i 1999 var ca 5.2 mill. enheter. Tallene for skolebibliotek må imidlertid betraktes som usikre.

De kommunalt finansierte folkebibliotekene er et offentlig tilbud til alle, mens fagbibliotekene er en del av sin moderinstitusjon, budsjettert av denne og med hovedmål å betjene institusjonens brukere. Skolebibliotekene i grunn- og videregående skoler skal gi tilbud til skolens elever. Universiteters og høgskolers budsjetter skal også finansiere bibliotek tjenester til egne fjernstudenter og registrerte studenter som tar etter- og videreutdanning. Brukere utenfor disse institusjonene har tilgang til fagbibliotekenes samlinger via eget fag- eller folkebibliotek gjennom såkalt fjernlån.

Gjennom mange år har det vært en generell oppfatning at fag- og folkebibliotek betjener svært ulike brukergrupper. Veksten i tilbudet om fjernstudier og desentraliserte studier, kurstilbud fra private utdanningstilbydere og endringer i studenters mobilitet og bosettingsmønster er imidlertid i ferd med å endre dette bildet. Undersøkelser har vist at folkebibliotekene ikke bare er det viktigste bibliotektilbudet for mange som følger ulike etter- og videreutdanningstilbud, men også for mange ordinære studenter. Utvidet rett for voksne til videregående opplæring og økt realisering av kompetansereformen vil trolig forsterke denne utviklingen.

Høsten 2000 var det registrert til sammen ca 170.000 ordinære studenter ved universiteter og høgskoler i Norge. Det finnes ikke eksakte opplysninger om hvor mange studenter som i tillegg til disse kan regnes som deltakere på desentraliserte studier og på etter- og videreutdanningskurs i regi av universiteter og høgskoler, men tallet kan anslås til ca 40.000. I 1996 var det 33.000 deltakere på kurs på høyere nivå, arrangert av andre enn universiteter og høgskoler. I 2000 var det også ca 681.000 deltakere (som ikke nødvendigvis tilsvarer det samme antall personer) på ulike voksenopplæringskurs i regi av studie- og opplysningsforbund.

For å ta et eksempel på voksenopplæringsaktiviteten kan en se nærmere på ett av fylkene, Nord-Trøndelag. Der var det i 1999 registrert ca 32.000 deltakere på voksenopplæringskurs. Det utgjør 25 % av befolkningen i fylket. Følgende tall fra BIBSYS, der fagbibliotek ved bl.a. universiteter, vitenskapelige og statlige høgskoler er med, illustrerer også den nye situasjonen: I 1999 formidlet BIBSYS-bibliotekene ca 300.000 fjernlån. Av disse gikk ca 55.000 eller 18 % til folkebibliotekene. For 5-6 år siden var denne andelen ca 2 %. Folkebibliotekene yter altså i økende grad tjenester til studenter og andre utdanningssøkende, enten det er ved utlån fra egne samlinger, tilgang til nettbaserte tjenester, bruk av teknisk utstyr, tilgang til lesesaler og grupperom og gjennom veiledning fra bibliotekets personale.

Sammenfattende kan en si at det er et økende behov i befolkningen generelt for å utnytte de samlingsressursene som finnes i fagbibliotekene. Samtidig må dette behovet sees i sammenheng med økt omfang av tjenesteytingen fra folkebibliotekene til utdanningssøkende. Det er i samfunnets interesse at de offentlige fagbibliotekenes og folkebibliotekenes ressurser og tjenesteyting sees som utfyllende hverandre.

Når det gjelder allmennhetens tilgang til de offentlig finansierte fagbibliotekene i Norge er hovedregelen for de fleste fagbibliotek – men ikke alle - at bruk av bibliotekets tjenester er forbeholdt institusjonens ansatte og studenter, mens enkeltpersoner kan benytte samlinger og begrensede tjenester på stedet. Generelt kan en si at selv om biblioteket ikke nekter andre

brukere adgang, opplyses det heller ikke aktivt om en slik mulighet. Flere høyskolebibliotek på mindre steder har sine bibliotek åpent tilgjengelige for alle brukere, men vurderer hvilke tjenester som kan tilbys, og om særskilte tjenester, for eksempel utskrifter fra Internett, skal avgiftsbelegges.

Riksarkivets og statsarkivenes bibliotek er tilgjengelige for alle arkivbrukere, men bibliotekene praktiserer normalt ikke hjemlån.

De fleste museer har en boksamling, men det er bare ca 35 av de større museene som har bibliotek med tilsatt egne bibliotekarer. De fleste museumsbibliotekene er bygget opp for å betjene det enkelte museets egne tilsatte, men mange museer har store boksamlinger som er interessante også for andre brukergrupper. Flere steder har museet bedre lokalhistoriske samlinger enn det lokale folkebiblioteket, men på grunn av mangelfull registrering og betjening er store deler av disse informasjonsressursene vanskelig tilgjengelige for allmennheten.

Skolebibliotekene er i liten grad åpne for elevene utover skoledagens lengde.

I denne sammenhengen er det interessant å merke seg planene for "Biblioteket Østfold" – et prosjekt som har som mål at alle bibliotekene i fylket, på tvers av forvaltningsnivå og geografiske grenser, skal inngå et forpliktende samarbeid for å yte service til befolkningen uavhengig av den enkeltes bosted og bibliotekenes forvaltningsmessige tilhørighet. Folke- og skolebibliotek, fylkesbiblioteket, høyskolebiblioteket og Medisinsk bibliotek ved Sykehuset Østfold skal samarbeide om i første omgang samlinger og kompetanse.

I Danmark og Sverige fastslås det gjennom lov at universitets- og høyskolesektorens biblioteksamlinger inngår i et nasjonalt nettverk. Særlig den danske loven om bibliotekvirksomhed av mai 2000 går langt i så måte: Et 40-talls spesifiserte universitets- og høyskolebiblioteksamlinger er åpne for allmennheten på stedet og lån skal formidles til folkebibliotekene. Forutsetningen er at universitets- og høyskolebibliotekene får en sentralt finansiert kompensasjon for dette.

Flere steder i utlandet er det en utvikling i retning av offentlig tilgjengelige fagbibliotek og nærmere samarbeid på tvers av de to tradisjonelle biblioteksektorene. En kan nevne følgende eksempler fra Norden:

I Helsinki åpnet det nye Viikki bibliotek høsten 1999. Det er en samlokalisering av folkebibliotekfilialen i bydelen Viikki og Det Vitenskapelige biblioteket ved Universitetet i Helsinki. Det Vitenskapelige biblioteket er sammenslåing av de tidligere avdelingene Naturvitenskapelig bibliotek, Landbruksbiblioteket, Skogbiblioteket og Biocenterets bibliotek ved Helsinki universitet. Biblioteket er åpent for alle, med felles publikumsarealer, referansesamling og avis- og tidsskriftlesesal. De øvrige samlingene er ikke integrert, men allmennheten kan fritt og gratis benytte alle ressurser på stedet. Etter hvert vil det bli innført ett felles lånekort, og målsettingen er også felles publikumsveiledning. Administrativt er de to bibliotekene atskilte enheter: et kommunalt bibliotek og et statlig.

I en annen av Helsinkis bydeler planlegges tilsvarende samarbeid: en samlokalisering mellom folkebiblioteket på den ene siden og på den annen biblioteket til Kunstindustrihøgskolen, Yrkeshøgskolen for kunst og Pop&Jazz konservatoriet. Målet er et enda tettere samarbeid enn i Viikki.

I Karleby i Österbotten er det åpnet nytt bibliotek i 1999. Det rommer folkebiblioteket og yrkeshøgskolebiblioteket. Høgskolens samlinger er plassert i folkebibliotekets lokaler uten noen skillende vegger.

I Sverige åpnet Härnösand bibliotek i 2000. Det er en samlokalisering av høgskolebiblioteket, centralbiblioteket (= fylkesbiblioteket) og det kommunale folkebiblioteket. Samlingene er helt integrert, en har felles avislesesal og alt utlån skjer på samme sted.

På Gotland arbeides det med tilsvarende planer.

En viktig faktor for samvirket mellom fag- og folkebibliotekene er samlokalisering. Mange norske fagbibliotek ligger i lokaler som ikke uten videre egner seg til å bli åpnet for allmennheten. Bare et fåtall fagbibliotek ligger i egne, dedikerte bygninger. Slike forhold gjør samlokalisering vanskelig på kort sikt, men der forholdene ligger til rette bør samlokalisering vurderes. I forbindelse med nybygg kan forholdene legges særskilt til rette.

I RBTs retningslinjer for bibliotek tjenester og biblioteksamarbeid heter det: *"Eierinstitusjonen bør gi eksterne enkeltpersoner tilgang til sine samlinger."* Dette er ikke gjennomført alle steder i den grad en kunne ønske.

Arbeidsgruppen legger til grunn at biblioteksektoren som helhet forvalter bibliotek- og informasjonsressurser som er anskaffet for offentlige midler, og som skal komme samfunnet som helhet til gode. Dette kan oppnås ved å fastslå at bibliotekressurser og samlinger som er anskaffet for offentlige midler i prinsippet skal være allment tilgjengelige. Et slikt prinsipp vil utgjøre et viktig rammevilkår for utdannings-, forsknings- og kulturinstitusjonenes samspill.

Liksom andre fagbibliotek er bibliotek i både arkiv og museer en del av sin moderinstitusjons virksomhet, og har isolert sett ikke noen egen målsetting som ikke faller sammen med moderinstitusjonens. Forvaltningen av disse informasjonsressursene må, sammen med forvaltningen av de øvrige samlingene i arkiv og museer, inngå i et helhetlig formidlingsperspektiv. Det er nødvendig at departementene og lokale og regionale myndigheter vurderer hvordan fag- og forskningsbibliotekene, og i denne sammenheng spesielt arkiv- og museumsbibliotekene, gis rammevilkår som gjør det mulig for dem å bidra til samhandlingen innen arkiv-, bibliotek- og museumssektoren.

Utviklingen mot digitale tjenester innen bibliotekene går meget raskt. Overgangen til elektronisk fulltekst vil øke tilgjengeligheten på litteratur, og derved brukernytten, på en dramatisk måte. Elektronisk fulltekst gir også et potensiale for å kunne redusere kostnadene. Men på kort sikt vil overgangen kreve et løft, både med hensyn til investeringer i utstyr og i ny kompetanse. Et forhold som må vies spesiell oppmerksomhet er avtaler og brukertilisenser, som må ta høyde for distribuert bruk. På dette området kan kostnadene bli vesentlige. En grunnleggende forutsetning for at de to biblioteksektorene skal kunne utvikle felles nettverksløsninger er at de får økonomiske muligheter til dette.

Nasjonalbiblioteket og universitets- og høgskolebibliotekene benytter i dag biblioteksystemet BIBSYS for katalogisering, gjenfinning og andre tjenester. Det samme gjelder en rekke andre fag- og forskningsbibliotek. I fagbibliotekene forøvrig og i folkebibliotekene benyttes en håndfull ulike systemer. I dagens situasjon betyr dette at brukerne må søke litteratur gjennom

flere forskjellige katalogsystemer. Flere av biblioteksystemleverandørene samarbeider allerede om å utvikle et felles brukergrensesnitt. Et felles brukergrensesnitt vil øke brukervennligheten. Det bør være et mål at søking blir mulig på tvers av biblioteksystemene.

Med IKT-utviklingen går en mot mer spesialiserte og ressurskrevende bibliotek tjenester som bruk av internasjonale baser for referansedata og litteratur, lånetjenester over landegrensene, kopilån, elektroniske abonnement på tidsskrifter osv. Det er en økende etterspørsel etter slike tjenester, bl. a. fra næringsliv og forvaltning. Som en følge av biblioteklovens bestemmelser om gratisprinsippet vil folkebibliotekene kunne komme i en situasjon der de ikke har økonomisk mulighet til å utføre slike tjenester, selv om de har kompetansen til å gjøre det. Om utgifter til slike tjenester ikke kompenseres på offentlige budsjetter, vil resultatet kunne bli at tjenestene ikke vil kunne tilbys.

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at bibliotekressurser og samlinger som er anskaffet for offentlige midler skal være allment tilgjengelige*
- *at den enkelte institusjon vurderer de praktiske løsninger som må til for å sikre allmenn tilgang til bibliotekressursene*
- *at samlokalisering av fag- og folkebibliotek vurderes der forholdene ligger til rette, og at det legges særskilt til rette for samlokalisering i forbindelse med nybygg*
- *at departementene, lokale og regionale myndigheter vurderer hvordan fag- og forskningsbibliotek generelt, og arkiv- og museumsbibliotek spesielt, gis rammevilkår som gjør det mulig for dem å bidra til samhandlingen innen arkiv-, bibliotek- og museumssektoren*
- *at den enkelte institusjon som tilbyr utdanning må pålegges å ha bibliotek tjenester som en integrert del av sine planer, enten ved selv å bygge opp disse tjenestene eller gjennom avtaler med eksisterende bibliotek*
- *at de ulike biblioteksystemene som er i bruk får et felles brukergrensesnitt/funksjonalitet og samsøk, for eksempel Z 39.50*
- *at biblioteksektoren som helhet tilføres de ressurser som er nødvendige for å utvikle felles nettverkløsninger*

8.2 Fjernlån

8.2.1 Definisjon

I tråd med ISOs definisjon definerer Riksbibliotek tjenesten fjernlån på følgende måte:

Fjernlån er ekspedering av originaldokumenter eller kopier fra eget bibliotek til annet bibliotek, annen institusjon eller til ekstern bruker.

Egne, registrerte studenter skal ikke defineres som "eksterne brukere", men i praksis blir ofte lån/kopier til studenter som følger en institusjons fjernundervisningsopplegg allikevel regnet som "fjernlån".

8.2.2 En kort situasjonsbeskrivelse

I løpet av 2000 bragte forhold vedr. fjernlån biblioteknorge opp i en problematisk og konfliktfyllt situasjon. Bibliotekene ved universitetene og de vitenskapelige høgskolene informerte om at de ville ta betalt for levering av fjernlån av bøker til andre bibliotek fra 01.10.2000. Kort tid etter varslet folkebibliotekene betalingsnekt. De statlige høgskolebibliotekene og omtrent alle mindre fagbibliotek har delvis tatt avstand fra betalingsordningene eller varslet ulike unntaksregler fra full fakturering.

I løpet av de siste 20 årene har de fleste fagbibliotek begynt å fakturere fjernlån levert som kopier. Når fjernlån av bøker også trekkes inn, er dette å betrakte som et brudd på en tradisjon hvor bibliotek har levert fjernlån kostnadsfritt til andre bibliotek under forståelse av at dette har vært til gjensidig nytte. Fakturering av fjernlån i 1999 ville ha innbrakt totalt anslagsvis 8-9 mill. kroner til fagbiblioteksektoren. Den viktigste leverandøren, Nasjonalbiblioteket, har imidlertid meddelt at fakturering av fjernlån av bøker, tilsvarende ca 3.5 mill. kroner, ikke vil skje fra deres side. Hovedtyngden av fakturert beløp vil måtte komme fra folkebiblioteksektoren. Folkebiblioteksektoren betaler allerede i dag anslagsvis 6 mill. kroner i returporto til fag- og forskningsbibliotekene for innlånte dokumenter.

Lovligheten av å ta betalt for fjernlån av bøker er pr mars 2001 opphavsrettslig uklar. Statens bibliotektilsyn tok i juni 2000 kontakt med KD for å få en slik avklaring og fikk et foreløpig svar. I nytt brev til Statens bibliotektilsyn datert 07.11.2000 skriver KD:

Det går fram av vårt brev datert 19. september 2000 at det etter norsk rett er uavklart om fjernlån vil bli rekna som eit utlån slik at det fell inn under forbodet mot utleige dersom det biblioteket som har boka i sine samlingar krev betaling av eit anna bibliotek ved fjernlån. Kulturdepartementet vil få presisere at ein etter departementet si oppfatning ikkje bør setje i verk eit system med fakturering ved fjernlån i ein slik situasjon.

I brev fra Nasjonalt utvalg for universitetsbibliotekene og bibliotekene ved de vitenskapelige høgskolene (NUUB) til h.h.v. RBT-Riksbibliotektjenesten og Statens bibliotektilsyn av 18.01.2001 heter det:

NUUB-bibliotekene vil avvente et innspill fra KUF om sentral fjernlånskompensasjon før de begynner å fakturere for marginale ekspedisjonskostnader ved fjernlån av bøker til offentlige bibliotek.

I de endelige tildelingsbrevene for 2001 fra KUF til universitetene (februar 2001) heter det under pkt. 1.1:

Det vises til Stortingets merknad om fjernlån av bøker, jf. Budsjett-innst. S. nr 12 (2000-2001). Departementet forutsetter at ekspedisjonskostnader for fag- og forskningsbibliotek ved universitetene som følge av økt fjernlån til andre bibliotek, dekkes innenfor tildelt budsjetttramme for 2001. Det kan følgelig ikke tas betaling for fjernlån.

NUUB skriver i brev av 02.03.2001 til NUUB-bibliotekene bl.a.:

Tildelingsbrevene fra KUF til universitetene og høyskolene er nå kommet. I brevene til universitetene fastslås det at det ikke kan tas betaling for fjernlån av bøker. NUUB-bibliotekene tar utsagnet til etterretning og tar det for gitt at hele biblioteksektoren følger pålegget.

8.2.3 Fjernlånstrafikken har endret karakter

Saksområdet er sammensatt og få har detaljkunnskap om fjernlån sett fra et overordnet eller nasjonalt ståsted. Fjernlånet i fag- og forskningsbibliotekene har relativt sett vært konstant i perioden 1989-1999 (variert mellom 11,7% (1994) og 15,0% (1989) av totalt utlån³). Tallmessig har fjernlånet i fagbibliotekene økt med ca 75 % i løpet av de siste ti år.

Det er imidlertid klare indikasjoner på strukturelle endringer. En undersøkelse om fjernlån av tidsskriftkopier fra 1991-1993⁴ viste at 1-2% av fjernlånet fra fagbibliotekene gikk til folkebibliotekene. Tall fra BIBSYS for 1999⁵ viser at tilsvarende andel fra BIBSYS-bibliotekene i 1999 var kommet opp i 18 %. Det indikerer at av totalt 500.000 ekspederte fjernlån i fagbibliotekene i 1999 gikk ca 90.000 til folkebibliotekene. Enkelte BIBSYS-bibliotek kan i 2000 rapportere om en enda høyere andel fjernlån ut til folke- og skolebibliotekene. Tidligere var fjernlån en intern omfordeling av litteratur i fag- og forskningsbibliotekene. I dag går fjernlånet i økende grad ut av sektoren.

Det er i forståelsen av denne endringen vi finner nøkkelen til en løsning.

Utover i 1990-årene har både undervisningsformer og studenters mobilitet endret seg betydelig. Endringene kan karakteriseres ved:

- * Mer problemorienterte undervisningsmetoder med mindre klasseromsundervisning og tilstedeværelsesplikt
- * Mer desentralisert utdanning
- * Mer fjernundervisning og nettbaserte studier
- * Bedre kommunikasjonsmuligheter til og fra studiestedene

Generelt betyr dette at studerende i større grad enn tidligere bor hjemme. I tillegg er det en økning i studieformer som ikke forutsetter fysisk tilknytning til selve studiestedet. Etablering av mer enn hundre kommunale studiesentre, noen i samlokalisering med folkebibliotek, støtter ytterligere opp under en slik utvikling.

En undersøkelse⁶ foretatt ved Sandefjord bibliotek (ca 15 mil sør for Oslo) våren 2000, viste at de to største studentgruppene ved biblioteket var fra hhv Universitetet i Oslo og Høgskolen i Oslo. De fleste av disse brukte biblioteket som arbeids- og studiested. Storparten av lånebehovet til studentene tilfredsstilles ved folkebibliotekets egne samlinger, og ca halvparten av fjernlånsbehovet fra andre folkebiblioteksamlinger. Sandefjord bibliotek kjøper

³ Synopsis 4/2000, s. 187

⁴ Hans Martin Fagerli. Fjernlånstrafikk i Norge.- Spesialgruppen for referanse og fjernlånsvirksomhet, 1994.

⁵ Presentert på BIBSYS' rådsmøte mars 2000

⁶ Materiale lagt fram på konferansen Fjernlån 2000, 9.-10.10.00 av biblioteksjef Hans Gjerløw, Sandefjord bibliotek

i likhet med en rekke andre folkebibliotek inn relevant studielitteratur, og kan faktisk dekke halvparten av fjernlånsbehovet fra andre folkebibliotek. I Sandefjord er det etablert mange studieringer på høyt nivå, noe som delvis kan forklare forholdene der. Samtidig er det grunn til å tro at situasjonen i Sandefjord på sikt vil være representativ for svært mange av landets folkebibliotek.

En svensk undersøkelse fra 1995⁷ viste at ved høgskolebibliotekene oppga hele 15% av studentene at et folkebibliotek var deres primærbibliotek (10% oppga et annet fagbibliotek). Overført til norske forhold vil dette i 2001 bety at ca 23.000 studenter benytter et folkebibliotek som sitt primærbibliotek. Dersom disse studentene har tilsvarende litteraturbehov som gjennomsnittet av høgskole- og universitetsstudenter (ca 13 bøker pr år), utgjør dette 299.000 utlån. Fjernlånsbehovet vil ligge mellom 5 og 15% av dette tallet.

Det er dette endrede studiebildet, beskrevet ovenfor, som er en viktig årsak til at de store leverandørene av fjernlånstjenester, dvs. universitetsbibliotekene og bibliotek ved enkelte vitenskapelige høgschooler, møter betydelig motstand når de innfører betalingsordninger. Folkebibliotekene argumenterer med at dette gjelder bibliotekstjenester til utdanningsinstitusjonenes egne studenter, og dermed burde være dekket av deres budsjetter. I tillegg pekes det på at folkebibliotekene som del av sin allmenne service tilbyr de samme studentene gratis bibliotekstjenester inkludert arbeidsplasser og tekniske tjenester, og dermed avlaster studentenes moderinstitusjoner for slike utgifter. Fra universitetsbibliotekene og de vitenskapelige høgschoolenes bibliotek argumenteres det med at fjernlånstjenester er betydelig dyrere enn lokalt bokutlån, og dermed tar en forholdsvis større andel av budsjettmidlene enn tidligere. Dette er utvilsomt korrekt, og er samtidig en klar indikasjon på at dagens studieatferd og nyere studieformer gir dyrere bibliotekstjenester. Problemet oppstår når betalingsbibliotekene i hovedsak skal innhente underdekningen fra et folkebibliotekvesen som i likhet med fagbibliotekene sliter med trange budsjetterammer.

Den viktigste erkjennelsen er imidlertid denne: studenten befinner seg ikke lenger i samme grad som tidligere fast på sitt studiested. Dette får konsekvenser for hvordan deres behov for bibliotekstjenester skal ivaretas. Folkebibliotekene har gradvis fått økt betydning som bibliotektilbud for deler av studentmassen ved universiteter og høgschooler, og er blitt arbeids- og læringsarena for disse studentene. Denne nye virkeligheten setter økte krav til samarbeid og fleksibilitet innen biblioteksektoren som helhet.

I tillegg til dette endrede studiebildet har folkebibliotekene en betydelig pågang fra brukere som følger ulike undervisningsopplegg fra studieforbund og andre kurstilbydere. I 1999 hadde studieforbundene 681 845 deltakere, og frittstående fjernundervisningsinstitusjoner 39 394. Disse tallene har vært på vei nedover de siste årene, men må nødvendigvis utløse et betydelig behov for bibliotekstjenester. En sannsynlig antakelse er at det faglige nivået i denne type undervisning er på vei oppover i takt med økende krav til etter- og videreutdanning. Dette betyr et voksende underskudd av faglitteratur ved folkebibliotekene som disse må dekke gjennom fjernlån.

Hittil har ikke bibliotekene klart å møte disse endrede studieforholdene med gode løsninger. I noen få tilfeller har undervisningsinstitusjoner kjøpt bibliotekstjenester fra folkebibliotek, men dette hører til unntakene, og er kun virksomt i situasjoner hvor større grupper av studenter fra

⁷ Magnus Petersson. Studenten och biblioteket: en användarundersökning av fyra högskolebibliotek (<http://www.kb.se/bibsam/bidrag/projbidr/rappobhs.htm>)

en institusjon er samlet et annet sted enn på selve studiestedet. Men løsningen innebærer en viktig erkjennelse av hvem som har kostnadene for slike studenter.

8.2.4 Strukturendringer mellom BIBSYS-bibliotekene

I forbindelse med diskusjonen om innføring av fakturering ved fjernlån av originaldokumenter ble det hevdet at slikt fjernlån innebærer en ressursoverføring fra universitetsbibliotekene til bl.a. de statlige høgskolene. Statistikk for fjernlån av originaldokumenter mellom BIBSYS-bibliotekene for 3. og 4. kvartal 2000 viser følgende:

- * Universitetsbibliotekenes fjernlån av originaldokumenter er i balanse, dvs. at det lånes inn like mange dokumenter som det lånes ut. Påstanden om en ressursoverføring fra universitetsbibliotekene som gruppe til for eksempel høgskolebibliotekene er derfor ikke holdbar
- * Nasjonalbiblioteket (Avd. Oslo + Avd. Rana) har et i særklasse stort leveringsoverskudd
- * Vitenskapelige høgskolebibliotek, statlige høgskolebibliotek og andre fagbibliotek i BIBSYS har som enkeltgrupper et leveringsunderskudd
- * Det er store individuelle forskjeller mellom bibliotekene i alle grupper, og betraktninger om fjernlånmønstre basert på situasjonen i enkeltgrupper har ingen hensikt
- * Universitetsbibliotekenes andel av fjernlån av originaldokumenter synker fra 51.1% til 47.7% fra 3. til 4. kvartal - sannsynligvis som en følge av vedtak om fakturering

8.2.5 Stortingskomitéenes merknader

I innstillingen fra Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen (Innst. S. nr 46 (2000-2001)) om St.meld. nr 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving omtaler komitéen fjernlånsaken:

Komitéen registrerer med beklagelse at det er etablert faktureringsystemer for fjernlån av bøker fra 1. oktober 2000 uten at dette er en del av helhetlige løsninger i biblioteksektoren. Bakgrunnen for innføring av et gebyr på fjernlån mellom fag-/forskningsbiblioteker og folkebibliotekene er en presset ressursituasjon som fører til prioritering av egne ansatte og studenter og tilsvarende nedprioritering av fjernlånsvirksomheten. Komitéen mener en slik situasjon er svært uheldig. Det bryter med prinsippet om gratis tilgang til kunnskaper og bidrar til å reise unødige barrierer som hindrer realiseringen av det "sømløse" bibliotek i Norge.

Komitéen viser til Mjøsutvalgets forslag om en kompensasjonsordning, og "ber om at Regjeringen vurderer de nødvendige skritt for å realisere en slik kompensasjonsordning."

I Kirke-, utdannings- og forskningskomitéens innstilling til Regjeringens budsjettforslag for 2001 heter det bl.a.:

Komitéen registrerer at det er etablert faktureringsystemer for fjernlån av bøker fra 1. oktober 2000. Komitéen mener dette bryter med prinsippet om gratis utlån på folkebibliotekene. Komitéen ber Regjeringen sørge for at dette prinsippet blir ivaretatt, og viser til Innst. S. nr 46 (2000-2001). Dersom dette skulle vise seg å svekke universitetenes driftsrammer i 2001, bes Regjeringen komme tilbake til saken i Revidert nasjonalbudsjett for 2001.

8.2.6 Hvilke alternative løsninger finnes?

8.2.6.1 Ingen betalingsordning for bøker

Dette vil være løsningen dersom det fastslås at det er i strid med Åndsverksloven å ta betalt for fjernlån. Det innebærer at en fortsetter som tidligere. Sannsynlig konsekvens vil være at enkelte bibliotek vil innføre restriksjoner på fjernlån og forbeholde samlingene mer og mer for egne, stedlige studenter og ansatte. Fjernlånsnettverket bryter sammen, og utnyttelsen av offentlige biblioteksamlinger avtar.

8.2.6.2 Betalingsordningen opprettholdes og sprer seg til flere bibliotek

Dette vil være løsningen dersom vedtaket om fakturering blir opprettholdt og lovligheten er tilstede. Sannsynlig konsekvens vil bli mindre fjernlån og lavere belastning på de store bibliotekene, dårligere litteraturforsyning på høgskolebibliotek, små fagbibliotek og i folkebibliotekene. Fjernlånsnettverket bryter sammen, og utnyttelsen av offentlige biblioteksamlinger avtar.

8.2.6.3 Kompensasjonsordning

Det innføres en kompensasjonsordning for netto bidragsytere til fjernlånsvirksomheten. Dette er løsningen Mjøsutvalget (i NOU 2000: 14 Frihet med ansvar) og et samlet norsk bibliotekvesen ønsker.

Bibliotekene får med andre ord betalt for fjernlånsoverskuddet. En slik løsning, som også kan omfatte fjernlån av kopier, er mest optimal fordi den sikrer og stimulerer til fortsatt god utnyttelse av offentlige biblioteksamlinger og fordi fordyrende faktureringsordninger kan nedlegges.

I Sverige har en nå en statlig bevilgning på 10 mill. SEK pr. år for delvis dekning av kostnadene for de bibliotek som er netto ytere i lånesamvirket. I tillegg utbetales det ca. 8 mill. SEK pr. år til utvikling av ansvarsbibliotekene. I kap.8.1 har arbeidsgruppen omtalt den nye danske bibliotekloven av mai 2000, som lovfester kompensasjon til et 40-talls universitets- og høgskolebibliotek for fjernlånsytelser til folkebibliotek og andre fagbibliotek.

Mjøsutvalget anbefaler at en kompensasjonsordning "utvikles i samarbeid med andre sentrale institusjoner på bibliotekområdet, som Nasjonalbiblioteket og Statens bibliotektilsyn" (pkt. 16.5.1). Hvordan ordningen skal forvaltes må bli gjenstand for nærmere vurderinger.

8.2.7 Konklusjon

- * *Arbeidsgruppen mener at en kompensasjonsordning er den beste løsningen for å møte de utfordringene bibliotekene står overfor i fjernlånsammenheng. Før en kompensasjonsordning iverksettes må det foreligge en grundig analyse av hvordan den skal organiseres og effektueres.*

Arbeidsgruppen hadde avsluttet sitt arbeid på et tidspunkt før KUF sendte endelige tildelingsbrev til universitetene, jfr. rapportens kap. 8.2.2. Det ligger utenfor arbeidsgruppens mandat og tidsramme å vurdere hvorvidt departementets løsning er hensiktsmessig sett i lys av gruppens konklusjon.

8.3 Skolebibliotek

I Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) av august 1999 er det i §9-2 slått fast at elever skal ha tilgang til bibliotek.

I forskriftene til loven (§ 22-1) sies det:

Skolen skal ha skolebibliotek med mindre tilgangen til skolebibliotek er sikra gjennom samarbeid med andre bibliotek. Bibliotek som ikkje ligg i skolen sine lokale, skal vere tilgjengelig for elevane i skoletida, slik at biblioteket kan brukast aktivt i opplæringa på skolen. Biblioteket skal være særskilt tilrettelagt for skolen.

Flertallet i Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen understreker i sine merknader til § 9-2 (Innst. O. nr 70 (1997-1998)) at skolebiblioteket bør ha en sentral plass i skolens virksomhet. Komiteen ser at det ved enkelte skoler kan være naturlig at skolebiblioteket er samlokalisert med det lokale folkebibliotek. Det blir imidlertid uttalt at et slikt tilbud, hvis det skal kunne brukes som et aktivt ledd i den pedagogiske virksomheten, må ligge på skolen eller så nær skolen at en kan legge opp til at det kan brukes i undervisningen.

Det finnes i dag ingen samlet oversikt over ressursene i skolebibliotekene. Arbeidsgruppen vil hevde at behovet for skolebibliotek har økt gjennom endrede læreplaner og krav til varierte arbeidsmetoder i opplæringen. Arbeidsgruppen vil legge til grunn det samme prinsipp som gjelder ved universiteter og høyskoler: Den som er ansvarlig for opplæringen er også ansvarlig for bibliotektilgjengelighet ved skolen.

Arbeidsgruppen vektlegger at fylkeskommuner og kommuner må ta et sterkere ansvar for oppbygging og utvikling av bibliotektenester i skolen. I enkelte kommuner har det skjedd en samlokalisering av skolebibliotek og folkebibliotek. Etter oppdrag fra Statens bibliotektilsyn ble det i 2000 foretatt en kartlegging av ulike typer kombinasjonsbibliotek. Det går fram av kartleggingen at 93% av kombinasjonsbibliotekene er en kombinasjon mellom folkebibliotek og grunnskolebibliotek. Det finnes 18 kombinasjoner hvor folkebibliotek og bibliotek i videregående skoler er samlokalisert. Ett eksempel på dette finnes i Rælingen kommune der biblioteket i den videregående skolen og folkebiblioteket i kommunen er samlet på ett sted.

- * *Arbeidsgruppen mener at det vil være av verdi å få en evaluering av samlokalisering mellom folke- og skolebibliotek*

All ungdom mellom 16-19 år har rett til videregående opplæring. Fra 01.08.2000 ble retten utvidet til å gjelde også voksne født før 01.01.78. Opplæringen skal legges til rette for den enkelte. Dette innebærer at utdanningssøkende til videregående opplæring er en variert gruppe.

Gjennom kompetansereformen fastslås de voksnes rett til etter- og videreutdanning. Reformen må sees i sammenheng med nærings- og arbeidslivets behov for økt og endret kompetanse.

Kompetansereformen har konsekvenser for videregående opplæring. Det vil bli flere læringsarenaer for den enkelte utdanningssøkende. Økt samhandling over sektorgrensene vil være nødvendig for å kunne tilby opplæring tilpasset og tilrettelagt for den voksnes arbeidssituasjon og realkompetanse. Det betyr at en også må finne fram til fleksible løsninger når det gjelder tilgang til bibliotek tjenester.

For studerende/deltidsstuderende utenom ordinær skoletid vil samhandling med/bruk av folkebibliotekene ofte være det aktuelle bibliotekalternativ. Samarbeidet mellom utdanningsinstitusjonen og biblioteket må baseres på nærmere avtale. Bibliotekvirksomheten i de videregående skolene bør knyttes nærmere opp til fylkesbibliotekene for bedre utnyttelse av de samlede fylkeskommunale ressurser.

Internett gjør både felles og samordnet drift av datasystemer for bibliotek mulig og naturlig, samtidig som en legger grunnlaget for utvikling av nye tilbud (jfr. bl.a. <http://kursoversikt.no>).

- *Arbeidsgruppen mener at det må arbeides for at de elektroniske ressursene knyttet til skolebiblioteket skal gjøres tilgjengelige via Internett slik at virksomheten ikke begrenses til det fysiske rom*
- *Arbeidsgruppen anbefaler at KUF anmoder fylkeskommunen om å be fylkesbibliotekene kartlegge situasjonen ved de videregående skolenes biblioteker og finne fram til mulige ordninger som gjør tilgjengeligheten til bibliotek tjenester bedre med hensyn til åpningstider, betjening og materielltilgang*

Videregående opplæring favner et vidt fagspekter. Fremover kan det også være hensiktsmessig at det enkelte skolebibliotek i samhandling med folkebiblioteket utvikler spisskompetanse innenfor et eller flere fagområder. Økt bruk av IKT i ordinær undervisning og i fjernundervisningen gjør det nødvendig å se nærmere på den pedagogiske tilnæringsmåten ved bruk av nye, så vel som mer etablerte medier.

8.4 Særmerknad fra medlemmet Berge

Utvalgets medlem Berge er i hovedsak enig i de anbefalinger og konklusjoner som gis i kap. 8, men reserverer seg fra deler av situasjonsbeskrivelsen og bruken av tallmaterialet. Siden kap. 8 allerede er stort i forhold til andre deler av rapporten, og det i hovedsak er enighet om anbefalingene i kapitlet, avstår Berge fra å utdype meningsforskjellene her.

9 Privatarkiv

9.0 Arkivskapere

Offentlige arkiv er skapt av statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter, og de er underlagt faste regler for behandling og oppbevaring. Til forskjell fra disse er privatarkiv skapt av privatpersoner, frivillige organisasjoner, lag og foreninger, bedrifter og andre private virksomheter. Med privatarkiv menes her selve arkivmaterialet, ikke institusjonen som oppbevarer det.

9.1 Arkivloven og Riksarkivarens ansvar

I utgangspunktet er privatarkivene privat eiendom der det offentlige ikke har ansvar for sikring eller bevaring. Men mange privatarkiv er verdifulle kulturhistoriske kilder og viktige supplement til arkivmateriale skapt av offentlige myndigheter, og arkivloven pålegger derfor Riksarkivaren å utarbeide verneplaner på dette området – *”Riksarkivaren skal halda oversyn over verneverdige privatarkiv”* (§13 a). Verneplanene skal sikre at viktige privatarkiv blir bevart og tatt vare på for ettertiden. Vernearbeidet forutsettes å foregå som et samarbeid med andre sektorer, og både bibliotek og museer oppbevarer privatarkiv i betydelig utstrekning. Privatarkiv er et utpreget fellesområde for ABM-sektoren.

I følge arkivloven skal Riksarkivaren gi *”nærare retningslinjer for arbeidet med privatarkiv”* (§ 14). Disse retningslinjene skal i utgangspunktet omfatte Riksarkivet og statsarkivene, men kan også gjøres gjeldende for andre offentlige institusjoner som arbeider med privatarkiv, og for private institusjoner som mottar offentlige tilskudd til slikt arbeid. Riksarkivarens bestemmelser om privatarkiv vil m.a.o. være retningsgivende for hele ABM-området. Arbeidsgruppen ser det som viktig både at slike retningslinjer er tilpasset alle sektorene, og at sektorene på sin side følger disse bestemmelsene opp.

9.2 Samarbeidsavtaler

Som et resultat av arkivloven vil det ventelig bli utformet både sentrale og lokale samarbeidsavtaler mellom Arkivverket og andre aktører på privatarkivsektoren. Slike avtaler finnes allerede i en viss utstrekning, men da mest på uformell basis. For eksempel finnes det en overenskomst om arbeidsdeling mellom Riksarkivet og Universitetsbiblioteket i Oslo som trekker opp visse retningslinjer for samarbeidet mellom de to institusjonene.

Som resultat av arkivloven må man regne med at det i økende omfang vil bli inngått samarbeidsavtaler, og at disse avtalene også i større utstrekning vil bli systematisert og formalisert.

Arbeidsgruppen ser det som en fordel

- *at samarbeidet om privatarkiv i størst mulig grad blir satt i system, da dette både vil kunne effektivisere innsatsen, åpne for enhetlige og standardiserte løsninger og dessuten føre til en faglig nivåheving.*

9.3 Standardisering og programvare

Arkivsystemet ASTA (ArkivSystem Til Alle) ble utviklet på 1990-tallet, gjennom et samarbeid mellom Arkivverket og Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP). Med ASTA ble det etablert en felles standard og programvare for registrering og administrasjon av så vel offentlig arkivmateriale som privatarkiver. Systemet skulle kunne benyttes av både store og små arkivinstitusjoner i statlig, kommunal/fylkeskommunal og privat sektor. ASTA var dermed i utgangspunktet tenkt å dekke hele ABM-sektorens behov for faglig håndtering av privatarkiver.

Et felles arkivsystem vil være en viktig samordningsfaktor for hele ABM-sektoren. Det vil dessuten bidra til et bedre faglig grep om privatarkivarbeidet. Det sikrer felles registreringsløsninger og formater og åpner for datautveksling og søkemuligheter på tvers av sektorene. Etter arbeidsgruppens vurdering er det viktig at det benyttes et arkivsystem ved håndtering av arkivmateriale – på samme måte som bøker, fotografisk materiale og gjenstandsmateriale krever sine systemer. Et arkivsystem har ikke bare betydning som registreringsprogram, det gir også et arkivfaglig fundament for privatarkivarbeidet i vid forstand.

I praksis er ASTA tatt i bruk i varierende grad, og erfaringene med systemet har vært blandet. Mindre institusjoner, bl.a. i museumssektoren, har funnet programvaren kostbar og omfattende, og har etterlyst en "lettvariant" av programmet. En slik variant er ikke utviklet. Innenfor biblioteksektoren er ASTA så godt som ikke benyttet. Bibliotekenes samlinger av privatarkiv er trolig registrert og katalogisert i varierende utstrekning, og i den grad det er benyttet datasystemer til dette, synes ofte bibliotekprogram å ha vært benyttet. Slike løsninger tilfredsstillende imidlertid ikke krav til faglig håndtering av arkivmateriale, og imøtekommer heller ikke de standardiserings- og samordningsbehov som ligger på privatarkivområdet.

I dag står arkivmiljøene foran et veiskille på programsiden. Enten vil ASTA bli videreutviklet, eller annen programvare vil bli tatt i bruk. Arbeidsgruppen ser det som ønskelig at et arkivsystem i størst mulig grad tar opp i seg registreringsstandarder og tekniske formater som både letter samordning på tvers av sektorene og som er tilpasset internasjonal standardisering.

Uansett hvilket arkivsystem en ender opp med, blir det viktig i ABM-sammenheng å etablere funksjonelle løsninger også for de små institusjonene – institusjoner som har et begrenset faglig engasjement på privatarkivsektoren og som mangler ressurser og motivasjon for å ta i bruk omfattende og kostbar programvare til disse oppgavene. Dersom hovedsystemet ikke oppleves som funksjonelt for disse institusjonene, må det enten utvikles "lettversjoner" av systemet, eller eventuelt egne arkivmoduler i andre program. I alle fall vil det være helt avgjørende at alternative applikasjoner bygger på de samme standarder som hovedsystemet. Dette er nødvendig for å sikre ensartet registrering og sammenlignbarhet på tvers av ABM-området.

9.4 Samkatalogen for privatarkiv

Fordi så mange ABM-institusjoner oppbevarer privatarkiv er det viktig at det finnes en samlet oversikt over dette materialet. Arkivloven pålegger derfor Riksarkivaren å "*føra register over privatarkiv som er tekne vare på av offentlege og private oppbevaringsinstitusjonar*" (§ 13 b). En slik oversikt er Samkatalogen for privatarkiv, som føres av Riksarkivaren. Tidligere ble katalogen ført manuelt, men er nå lagt ut på web: (<http://www.riksarkivet.no/arkivsok>). Samkatalogen skal gi brukerne oversikt over bestanden av bevarte norske privatarkiv, uansett hvor materialet oppbevares. Samkatalogen blir dermed et sentralt element i ABM-samarbeidet.

Sett fra et brukersynspunkt er en oversikt som samkatalogen svært viktig, for i motsetning til offentlig arkivmateriale har det for det første vært tilfeldig hva som er tatt vare på av privatarkiver, og for det andre er det ingen faste regler for hvor de oppbevares. Den digitale samkatalogen krever at de ulike oppbevaringsinstitusjonene sender sine katalogopplysninger til Riksarkivet i en form som kan legges inn i databasen. Denne prosessen er i dag basert på ASTA, som kan eksportere dataene til Samkatalogen. Som alternativ er det også manuelle rutiner for innlegging av data i Samkatalogen.

For brukerne – først og fremst innenfor kultur- og forskningssektoren - er Samkatalogen viktig fordi den gir oversikt og fordi den er nøkkelen til nettbasert kataloginformasjon. Følgelig er det viktig at alle ABM-institusjoner melder inn sine privatarkiver til Samkatalogen. Hittil har slik innmelding ofte sviktet. Pr. i dag er det bare arkivinstitusjoner (i og utenfor Arkivverket) som har meldt inn informasjon til Samkatalogen, mens bibliotek og museer ikke har gjort det. For fellesområdet privatarkiver er det vesentlig at samkatalogen konsolideres, ajourføres og utbygges som online kildeoversikt.

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at hele ABM-sektoren legger til grunn arkivfaglige systemer og prinsipper i privatarkivarbeidet*
- *at det utvikles standarder og programvare tilpasset hele ABM-sektoren*
- *at prosedyrene rundt rapportering og innlegging av opplysninger i Samkatalogen for privatarkiv blir gjennomgått og eventuelt forenklet, eksempelvis at det vurderes utviklet et åpent verktøy for registrering av arkivopplysninger via web*
- *at alle oppbevaringsinstitusjonene sørger for å melde inn opplysninger til Samkatalogen for privatarkiv*

10 Sikring av offentlig tilgang til arkiv og samlinger

10.1 Kjøp og salg

For arkiv, bibliotek og museer er det en felles utfordring å sikre fremtidige generasjoner tilgang til viktige arkiv og samlinger.

Ikke minst i eksempler fra USA har en sett tendenser til at kommersielle aktører, blant annet med bakgrunn i datasektoren, kjøper opp rettigheter til foto-, film-, og kunstsamlinger. Bakgrunnen er de nye muligheter som ligger i kommersiell utnytting av disse kildene

gjennom nettbasert formidling. Dette er en utvikling som en trolig også vil kunne få se mer av i Norge i fremtiden.

Utviklingen er ikke udelt negativ, fordi en kommersiell utnytting kan bidra til en bedre tilgjengeliggjøring av slikt materiale. Men det er samtidig spørsmål om kommersialiseringen vil resultere i at en overser behovene i de økonomisk svake brukergruppene. Arkiv, bibliotek og museer står ressursmessig forholdsvis svakt i konkurransen om viktige, private samlinger som bys fram for salg.

Arbeidsgruppen anbefaler

- *at det opprettes et fond for å sikre kjøp av viktig kulturhistorisk materiale av nasjonal interesse*
- *at det settes ned en faglig sterk komité med representanter fra arkiv-, bibliotek- og museumssektoren. Komitéen må kunne ta raske avgjørelser når slike samlinger aktualiseres for kjøp. Fondet må ikke virke prishevende. Fondet skal ikke erstatte innkjøpsbudsjettene til institusjonene*